บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่าง สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส ความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก และการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมหัวข้อต่อไปนี้

1. การเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา
    - 1.1 ความสำคัญของบิดา
    - 1.2 แนวคิดการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา
    - 1.3 การเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด
    - 1.4 ผลของการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด
    - 1.5 การประเมินและเครื่องมือประเมินการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด
2. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด
3. สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส
    - 3.1 สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส กับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด
    - 3.2 การประเมินและเครื่องมือประเมินสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส
4. ความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก
    - 4.1 ความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก กับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด
    - 4.2 การประเมินและเครื่องมือประเมินความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก
5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

การเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา

ความสำคัญของบิดา

บิดาเป็นผู้มีความสำคัญในครอบครัว มีบทบาทและหน้าที่ในการพัฒนาภารกิจของครอบครัวให้สำเร็จลุล่วงไปในแต่ละระยะของพัฒนาการของครอบครัว กล่าวคือ ในระยะเริ่มมีบุตรบิดาจะต้องมีการปรับตัวในบทบาทหน้าที่การเป็นบิดา และเลี้ยงดูบุตรในวัยที่ยังไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ (Duvall & Miller, 1985) ซึ่งในอดีตบิดามีบทบาทสำคัญโดยการเป็นผู้นำครอบครัว หารายได้เลี้ยงครอบครัว อบรมกฎระเบียบและศีลธรรมให้แก่บุตร รวมถึงเป็นแบบอย่างทางเพศให้แก่บุตร (Lamp, 2000) จากสภาพเศรษฐกิจและโครงสร้างของครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป จากครอบครัวขยายกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวที่ประกอบด้วย บิดา มารดา และบุตร ทำให้บทบาทหน้าที่ของสามีและภรรยามีความใกล้เคียงกัน ผู้ที่เป็นบิดาจึงต้องปรับบทบาทให้เหมาะสมกับสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลง (Tamis-LeMonda & Cabrera, 1999) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะหลังคลอด

ระยะหลังคลอดบิดาเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อมารดาและบุตร ในการช่วยสนับสนุนมารดาแบ่งเบาภาระงานบ้านและเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตร (McVrigh et al., 2002) โดยบิดาต้องปฏิบัติหน้าที่ของการเป็นบิดาต่อครอบครัว ได้แก่ (อภิชัย วรสิทธิ์ขจร, 2552) 1) การมีส่วนร่วมช่วยเหลือผู้เป็นภรรยาในการเลี้ยงดูบุตร เช่น การดูแลให้อาหารและป้อนนมบุตร การอาบน้ำ การเปลี่ยนผ้าอ้อมหรือสวมใส่เสื้อผ้าให้บุตร การพาบุตรเข้านอน และการเล่นกับบุตร เป็นต้น 2) การอบรมสั่งสอนบุตร บิดามีหน้าที่ในการสร้างระเบียบวินัยให้แก่บุตร ดูแลให้บุตรปฏิบัติตามกฎระเบียบวินัย และเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่บุตร 3) เป็นหลักประกันความมั่นคงและดูแลความปลอดภัยให้แก่บุตร โดยทำหน้าที่คุ้มครองและป้องกันอันตรายให้แก่บุตร ซึ่งร่างกายที่แข็งแรงของบิดาจะทำให้บุตรรู้สึกถึงความปลอดภัย มีความอบอุ่นและมั่นคง 4) การเป็นหัวหน้าครอบครัว บิดามีหน้าที่ในการหาเลี้ยงครอบครัว รับผิดชอบเลี้ยงดูผู้เป็นภรรยาและบุตรให้มีความสุขตามความเหมาะสม 5) เป็นผู้สร้างความเข้มแข็งทางด้านจิตใจให้แก่บุตร เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจแก่บุตร และ 6) เป็นแบบอย่างทางเพศให้แก่บุตร ซึ่งการได้สัมผัสกันอย่างใกล้ชิดระหว่างบิดากับบุตร จะทำให้บุตรเห็นบทบาทของเพศชายในการเป็นบิดา สำหรับบุตรชาย บิดาจะเป็นแบบอย่างของการเป็นผู้ชาย เป็นบิดา และเป็นสามี ส่วนบุตรหญิง อิทธิพลของความสัมพันธ์กับบิดา จะส่งผลต่อการเลือกคบหากับเพศตรงข้าม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

แนวคิดการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา

การเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาเป็นแนวคิดที่มีรากฐานเริ่มต้นมาจากการเป็นบิดา (fatherhood) (Tamis-LeMonda & Cabrera, 1999) ในปี ค. ศ. 1960 ถึงต้นปี ค.ศ. 1970 มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม ทำให้บทบาทและหน้าที่ของบิดามารดาเปลี่ยนแปลงไป มารดาต้องออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น ผู้เป็นบิดานอกจากจะมีหน้าที่หารายได้เลี้ยงครอบครัวเป็นหลัก ยังต้องช่วยเหลือภรรยาแบ่งเบาภาระงานบ้านและเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตร ทำให้บิดามีโอกาสได้ใกล้ชิดบุตรเพิ่มขึ้น และมีการศึกษาพบว่าบิดามีความสำคัญและมีผลต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการของบุตร ต่อมาในปี ค.ศ. 1980 มีการศึกษาถึงผลกระทบของเด็กที่บิดาไม่เข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดู โดยเฉพาะเด็กเพศชายพบว่า เด็กชายจะมีปัญหาด้านบทบาททางเพศ ลักษณะทางเพศ ปัญหาด้านการเรียน ด้านการปรับตัวในสังคม และมีพฤติกรรมก้าวร้าวไม่สามารถควบคุมตนเองได้ ส่วนเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูจากบิดาพบว่ามีระดับสติปัญญาเพิ่มขึ้น มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น สามารถควบคุมตนเองได้ดีเมื่ออยู่ในสถานการณ์กับขันทางอารมณ์ (Lamb & Tamis–Lemonda, 2004) จากผลการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าบิดาเป็นบุคคลที่มีความสำคัญ และการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในการช่วยเหลือมารดาเลี้ยงดูบุตร มีผลต่อบุตรและครอบครัว บิดาจึงควรเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ส่งผลให้เกิดแนวคิดการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา

แนวคิดการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา นักสังคมจิตวิทยาพัฒนาการเด็ก ได้ให้ความสนใจศึกษาการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาทั้งหมดร่วมกับครอบครัว มากกว่าการเข้ามามีส่วนร่วมเป็นครั้งคราว แลมป์ (Lamb, 2000) ได้เสนอแนวคิดการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา มี 3 องค์ประกอบ คือ 1) การเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ บิดาจะเข้ามามีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับบุตร ในการเข้าไปดูแลและทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน 2) การเอื้อให้สามารถเข้าถึงบิดาได้ตามความต้องการ เป็นการแสดงว่าบิดามีตัวตน คอยอยู่ดูแลและให้ความช่วยเหลือมารดาและบุตรเมื่อมีความต้องการ และ 3) การแสดงความรับผิดชอบ บิดาจะเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดหาทรัพยากรและเตรียมสวัสดิการต่างๆ ให้มีความพร้อมในการดูแลมารดาและบุตร และปาร์ค (Parke, 2000) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเป็นบิดา และเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา โดยจำแนกลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาไว้ ดังนี้ 1) การเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ (interaction) แบ่งออกเป็น การเข้ามามีปฏิสัมพันธ์โดยตรง (direct interaction) เช่น บิดาจะมีการดูแลบุตรด้วยตนเอง และทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันกับบุตร และการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์โดยอ้อม (indirect interaction) เช่น การที่บิดาซักเสื้อผ้าหรือผ้าอ้อม เลือกเสื้อผ้าให้กับบุตร เตรียมสิ่งของให้กับบุตร และการจัดเตรียมกระเป๋าให้บุตรเมื่อต้องไปพบแพทย์หรือเมื่อบุตรไปโรงเรียน 2) การเอื้อให้สามารถเข้าถึงบิดาได้ตลอดเวลา (availability) คือ การเอื้อเวลาให้กับ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

บุคคลในครอบครัว เพื่อมีส่วนร่วมในด้านปฏิสัมพันธ์ เช่น การอยู่ภายในบริเวณบ้านร่วมกับครอบครัว บิดาจะพร้อมเสมอหากผู้เป็นภรรยาและบุตรต้องการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน และ 3) การบริหารจัดการ (managerial function) คือ การบริหารจัดการเรื่องต่างๆ ภายในครอบครัวให้มีความเหมาะสม การจัดหาสวัสดิการต่างๆ ที่จำเป็นต่อมารดาและบุตร เช่น บริหารจัดการให้มีผู้ดูแลบุตรเมื่อบิดาและมารดาไม่สะดวกที่จะให้การดูแล และการหารายได้ให้กับครอบครัว เป็นต้น จากแนวคิดการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้แนวคิดการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา ของแลมป์ ทั้ง 3 องค์ประกอบ เป็นแนวทางในการศึกษาร่วมกับการทบทวนวรรณกรรม เนื่องจากมีความครอบคลุมและมีความเหมาะสมกับบริบทของบิดา ในการเข้ามามีส่วนร่วมดูแลทั้งผู้เป็นภรรยาและบุตรในระยะหลังคลอด

การเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด

ระยะหลังคลอดบิดาจะต้องมีการปรับตัว เพื่อทำตามหน้าที่และบทบาทของการเป็นบิดา ตามแนวคิดของ แลมป์ (Lamb, 2000) และการทบทวนวรรณกรรมการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่

องค์ประกอบที่ 1 การเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ คือ การที่บิดาเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในการช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ ต่อผู้เป็นภรรยาและบุตร เช่น การป้อนอาหาร การอาบน้ำ การเปลี่ยนผ้าอ้อมบุตร การเล่น การพูดคุยหรือหยอกล้อกับบุตร การซักผ้าอ้อม การเลือกเสื้อผ้า และการจัดเตรียมของใช้ให้แก่บุตร ส่วนการช่วยเหลือมารดา บิดาจะช่วยแบ่งเบาภาระงานบ้าน ช่วยเหลือในการจัดท่าให้บุตรดูดนมมารดา และการดูแลเมื่อมารดาและบุตรเจ็บป่วย จากการทบทวนวรรณกรรม ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์กับบุตร ในการช่วยเหลือมารดาเพื่อเลี้ยงดูบุตร โดยพบว่าภายหลังภรรยาคลอดบุตร บิดาร้อยละ 72 จะช่วยเหลือมารดาในการเลี้ยงดูบุตร และบิดาร้อยละ 66 มีการช่วยเหลือมารดาในการทำงานบ้าน (McVeigh et al., 2002) จากการศึกษาของ เรดชอว์และเฮนเดอร์สัน (Redshaw & Henderson, 2013) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ของบิดาภายหลังบุตรเกิด 3 เดือน โดยการสัมภาษณ์คู่สมรสชาวอังกฤษ จำนวน 4,616 ราย พบว่า บิดา 3 ใน 4 เข้ามามีปฏิสัมพันธ์ในระยะหลังคลอด เกี่ยวกับการช่วยเหลือมารดาในการเลี้ยงดูบุตร และกิจกรรมที่บิดาเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับมารดาและบุตร เช่น เปลี่ยนผ้าอ้อมให้บุตร การให้อาหารบุตร ปลอบโยนบุตร เมื่อบุตรร้องไห้ อาบน้ำให้บุตร เล่นกับบุตร ช่วยเหลือจัดท่าให้บุตรดูดนมมารดา ให้การสนับสนุนมารดาในการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดา และเลี้ยงดูบุตรเมื่อมารดาไปทำงานนอกบ้าน และการศึกษาของ รัทเทอร์ฟอร์ดและฟรีดโนวีค (Rutherford & Przednowek, 2012) ที่ศึกษา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

เกี่ยวกับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา โดยการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับบุตรวัยทารกเกี่ยวกับการเล่นของบิดาชาวแคนาดา จำนวน 21 ครอบครัว พบว่า บิดาที่เข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับบุตรมีรูปแบบการเล่นไม่แตกต่างจากมารดา ส่วนคาบรีร่า ฮอฟเฟอร์ท และเช (Cabrera, Hofferth , & Chae, 2011) ศึกษาการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ของบิดาเกี่ยวกับการกระตุ้นด้วยวาจา (verbal stimulation) การเลี้ยงดู (care giving) และ การเล่น (physical play) ในบิดาชาวแอฟริกันอเมริกัน ละติน และบิดาชาวผิวขาว พบว่า ระดับการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับบุตรของบิดา แต่ละชนชาติมีความแตกต่างกัน โดยบิดาชาวแอฟริกันอเมริกันและละตินเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ในการเลี้ยงดู และการเล่นกับบุตรอยู่ในระดับสูง แต่รูปแบบการเล่นกับบุตรของบิดาแต่ละชนชาติไม่มีความแตกต่างกัน

องค์ประกอบที่ 2 การเอื้อให้สามารถเข้าถึงบิดาได้ตามความต้องการ คือ การที่บิดามีเวลาในการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันกับมารดาและบุตร เมื่อไม่ได้อยู่ในสถานที่ใดสถานที่หนึ่งร่วมกัน บิดาจะมีความพร้อมในการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน และสามารถเข้าถึงได้โดยง่าย เช่น หลังคลอดบุตรมารดาและบุตรพักฟื้นที่โรงพยาบาล บิดาจะเอื้อเวลาให้โดยการไปเยี่ยมหรืออยู่เป็นเพื่อน หรือเมื่ออยู่บ้านมารดาและบุตรอยู่ในห้องนั่งเล่นหากต้องการความช่วยเหลือ บิดาพร้อมให้ความช่วยเหลือได้ทันทีทุกเวลา จากการทบทวนวรรณกรรมการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา เกี่ยวกับการเอื้อให้ผู้เป็นภรรยาภายหลังคลอดและบุตรแรกเกิดสามารถเข้าถึงบิดา และพร้อมให้ความช่วยเหลือได้ตลอดเวลาที่ต้องการนั้น ไม่พบว่ามีการศึกษาที่เกี่ยวข้องโดยตรง พบเพียงลักษณะของการแบ่งเวลาเพื่อให้มีเวลาในการช่วยเหลือมารดาและบุตรเพิ่มมากขึ้นจากเดิมก่อนการมีบุตร ซึ่งภายหลังภรรยาคลอดบุตร บิดาจะลดกิจกรรมการสังสรรค์กับเพื่อนในเวลาหลังเลิกงานและในวันหยุดลง บิดาร้อยละ 85 จะแบ่งเวลาให้กับครอบครัวจากเดิมเพิ่มขึ้นร้อยละ 30 โดยบิดาจะมีเวลาและสามารถทำกิจกรรมร่วมกันมารดาและบุตรได้ตามความต้องการเฉลี่ย 4.4 ชั่วโมงต่อวันทำงาน และ 9.3 ชั่วโมงต่อวันที่ไม่ได้ทำงาน เพื่อช่วยเหลือมารดาในการแบ่งเบาภาระงานบ้าน เช่น การทำความสะอาดบ้านและการทำกับข้าว รวมถึงมีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตร และการดูแลบุตรในเวลากลางคืน (Fagerskiold, 2008; McBride & Rane, 1997; McVeigh et al., 2005)

องค์ประกอบที่ 3 การแสดงความรับผิดชอบ คือ การที่บิดามีความรับผิดชอบในการรับผิดชอบจัดหาทรัพยากรต่างๆ ให้พร้อม เพื่อดูแลมารดาและบุตรภายหลังคลอด เช่น การจัดเตรียมของใช้ต่างๆ ให้พร้อมสำหรับมารดาและบุตร เมื่อมารดาและบุตรเจ็บป่วยบิดาจะต้องเป็นผู้ดูแลช่วยเหลือและพาไปพบแพทย์ตามนัดหมายที่กำหนด เนื่องจากในระยะหลังคลอดมารดาต้องมีการปรับตัวทั้งด้านร่างกายจิตใจ รวมถึงการปรับบทบาทการเป็นมารดา อาจมีอาการเหนื่อยล้าในระยะหลังคลอด ส่วนบุตรซึ่งอยู่ในวัยทารกยังไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ จึงจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากผู้เป็นบิดาในการรับผิดชอบดูแลและจัดหาทรัพยากรให้พร้อม เพื่อตอบสนองความต้องการของมารดา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

และบุตรให้เหมาะสมและให้มีสุขภาพดี (Person et al., 2012) จากการศึกษาของ เพรมเบริ์ก และคณะ (Premberg et al., 2008) ที่ศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์การเป็นบิดาครั้งแรก โดยการสัมภาษณ์บิดาชาวสวีเดนจำนวน 10 ราย พบว่า บิดาจะรับผิดชอบเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายของครอบครัวมากขึ้น ทำให้บิดามีการลดรายจ่ายในเรื่องส่วนตัวลงและมีการหารายได้เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งรับผิดชอบดูแลความปลอดภัยต่างๆ ให้แก่มารดาและบุตร เช่นเดียวกับการศึกษาของ เพอร์สัน และคณะ (Person et al., 2012) ที่พบว่า บิดามีการเตรียมความพร้อมในการดูแลสุขภาพของมารดาและบุตรในระยะหลังคลอด เพื่อให้ได้รับความปลอดภัย โดยรับผิดชอบดูแลทั้งในขณะอยู่โรงพยาบาลและขณะอยู่บ้าน นอกจากนี้บิดายังรับผิดชอบเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตร โดยการลดค่าใช้จ่ายส่วนตัวเพื่อให้เพียงพอในการเลี้ยงดูบุตรและครอบครัวในระยะหลังคลอด

จากรายงานการศึกษาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในระยะหลังคลอดบิดาเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง และเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับมารดาและบุตร ดังนั้นบิดาจึงควรได้รับการสนับสนุนให้เข้ามามีส่วนร่วมดูแล ช่วยเหลือ สนับสนุนผู้เป็นภรรยาและช่วยเลี้ยงดูบุตร จากการทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยได้นำเสนอการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอดเป็น 2 ส่วนคือ การเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในการเลี้ยงดูบุตร และการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในการดูแลมารดาในระยะหลังคลอด ดังนี้

1. การเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในการเลี้ยงดูบุตร ภายหลังคลอด ทารกแรกเกิดจะมีการปรับตัว เพื่อให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ภายนอกครรภ์มารดา (Chapman & Durham, 2010) และมีการเจริญเติบโตที่รวดเร็ว ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม จึงควรได้รับการตอบสนองอย่างเพียงพอและเหมาะสมในทุกๆ ด้าน (Ricci, 2009) เพื่อตอบสนองความต้องการในด้านร่างกายและจิตใจ บิดาควรเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตร ดังนี้

1.1 การดูแลด้านร่างกาย ทารกเป็นวัยที่มีการพัฒนาระบบต่างๆ ของร่างกาย เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ในการดำรงชีวิตอยู่รอดและมีการเจริญเติบโตสมวัย การดูแลบุตรด้านร่างกายมีดังนี้

1.1.1 การดูแลให้บุตรได้รับสารอาหารที่เหมาะสม เนื่องจากทารกเป็นวัยที่ต้องการสารอาหารเพื่อการเจริญเติบโต น้ำนมมารดาเป็นสารอาหารที่จำเป็นและเหมาะสมต่อบุตรในวัยทารก บิดาควรสนับสนุน ส่งเสริม และเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดา ซึ่งเป็นลักษณะของการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับบุตรโดยตรง ในการกระตุ้นให้มารดานำบุตรดูดนมทุก 2–3 ชั่วโมง (Davidson, London, & Ladewing, 2012) หรือช่วยอุ้มบุตรส่งให้มารดา ช่วยจัดท่าให้บุตรสามารถดูดนมมารดาได้ถูกต้องและให้มารดามีความสุขสบาย เมื่อบุตรดูดนมเสร็จบิดาควรช่วยอุ้มบุตรให้เรอ โดยการอุ้มพาดบ่าหรือลูบหลัง (เยาวลักษณ์ แฉขุนทด, 2539) นอกจากนี้ ในเวลา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

กลางคืนบิดาควรลุกขึ้นมาช่วยเหลือโดยการอุ้มบุตรเมื่อบุตรร้องไห้ หรือช่วยในการนำบุตรดูดนมมารดา (อำไพ วรรณเชฐอิสรา, 2537) สำหรับมารดาที่ไม่สามารถเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดาเอง บิดาควรรับผิดชอบจัดหานมผงที่เหมาะสม มีส่วนร่วมในการจัดเตรียมนม และดูแลให้บุตรได้รับนมอย่างเพียงพอ (Earle, 2000)

1.1.2 การดูแลความสะอาดร่างกาย และการสวมใส่เสื้อผ้าหรือผ้าอ้อมให้แก่บุตร บิดาควรมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมอุปกรณ์สำหรับทำความสะอาดร่างกาย อาบน้ำ เช็ดตา และเช็ดสะดือให้บุตร เพื่อให้ทารกรู้สึกสุขสบาย และเป็นการสำรวจร่างกายและพัฒนาการของบุตร (Sherwen et al., 1999) รวมถึงการดูแลเปลี่ยนเสื้อผ้าหรือผ้าอ้อมเมื่อบุตรขับถ่าย เพื่อให้ร่างกายบุตรสะอาดและเกิดความสุขสบาย (เยาวลักษณ์ แจขุนทด, 2539)

1.2 การดูแลด้านจิตใจ ทารกควรได้รับการตอบสนองด้านจิตใจ เมื่อบุตรร้องไห้บิดาควรรีบเข้ามาดูแลทันทีโดยอุ้มและปลอบโยนบุตร ซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมในการอุ้มหรือกอดบุตรจะทำให้บุตรรู้สึกอบอุ่น เป็นสุข รู้สึกปลอดภัย ทำให้มีอารมณ์มั่นคง (Allen & Daly, 2007)

1.3 การดูแลด้านความปลอดภัยให้แก่บุตร ทารกแรกเกิดเป็นวัยที่ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ นอกจากบิดาจะรับผิดชอบเลี้ยงดูแล้วยังต้องดูแลความปลอดภัยต่างๆ ให้แก่บุตร (Premberg et al., 2008) ดังนี้

1.3.1 การป้องกันอันตรายแก่บุตร บิดาควรดูแลความปลอดภัยและระมัดระวังไม่ให้บุตรได้รับอันตราย มีการล้างมือให้สะอาดก่อนจับต้องตัวบุตร ขณะอุ้มบุตรจะใช้มือประคองศีรษะและลำคอไม่ให้งอไปมา ดูแลไม่ให้สิ่งต่างๆ มาอุดกั้นทางเดินหายใจของบุตร ดูแลจัดสิ่งแวดล้อมให้ปราศจากสิ่งรบกวน เช่น แสงสว่าง เสียงดัง ป้องกันยุงหรือแมลงด้วยการกางมุ้งหรือให้นอนในห้องที่ติดมุ้งลวด ช่วยขจัดสิ่งของที่เป็นอันตรายไม่ให้อยู่ใกล้ เช่น ของเล่นที่มีส่วนผสมของสีและสารเคมี น้ำร้อนหรือของมีคม ตรวจสอบอุณหภูมิของน้ำก่อนอาบน้ำให้บุตร (เยาวลักษณ์ แจขุนทด, 2539; อำไพ วรรณเชฐอิสรา, 2537; McVeigh et al., 2005)

1.3.2 การป้องกันการติดเชื้อและดูแลเมื่อบุตรไม่สุขสบาย บิดาควรดูแลความสะอาดที่นอน ซักเสื้อผ้าหรือผ้าอ้อมให้สะอาด และพาบุตรไปรับวัคซีนตามนัดทุกครั้ง (Sherwen et al., 1999) สังเกตอาการผิดปกติที่เกิดขึ้น เช่น มีไข้ ผื่นคันตามตัว และความผิดปกติของการขับถ่าย (Raojutitham, 2006) เมื่อบุตรไม่สบายบิดาจะรับผิดชอบพาบุตรไปพบแพทย์และดูแลอย่างใกล้ชิดร่วมกับมารดา (อำไพ วรรณเชฐอิสรา, 2537)

1.4 การส่งเสริมพัฒนาการบุตร บิดาควรเรียนรู้และศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติม เกี่ยวกับความต้องการและพัฒนาการของบุตร เพื่อส่งเสริมพัฒนาการทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม เช่น การหยอกล้อพูดคุยกับบุตร การมองหน้าและสบตาบุตร การยิ้มและหัวเราะกับบุตร (เยาวลักษณ์

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

แฉขุนทด, 2539; Raojutitham, 2006) มีการจัดหาของเล่นที่มีสีสันสะดุดตาแขวนไว้ตรงหน้าบุตร กระตุ้นให้บุตรได้มีการเคลื่อนไหวหรือมองตามเสียงหรือใบหน้าของบิดา (เยาวลักษณ์ แฉขุนทด, 2539)

2. การเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในการดูแลมารดาหลังคลอด ภายหลังคลอด 6 สัปดาห์ มารดาจะมีการปรับตัวทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ต่อเนื่องมาจากการตั้งครรภ์ เพื่อให้ร่างกายกลับสู่สภาพเดิมเหมือนก่อนตั้งครรภ์ ยกเว้น เต้านมที่จะมีการเจริญเติบโตต่อไปเพื่อสร้างน้ำนมในการเลี้ยงดูบุตร (Chapman & Durham, 2010; Davidson et al., 2012) ส่วนด้านจิตใจ อารมณ์ และสังคม มารดาจะมีการปรับตัวด้านบทบาทของการเป็นมารดา ที่ต้องดูแลรับผิดชอบในการเลี้ยงดูบุตร และคงไว้ซึ่งบทบาทภรรยา ในระยะหลังคลอดจึงเป็นภาวะสำคัญช่วงหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็นภาวะวิกฤตที่มารดาจะต้องเผชิญกับเหตุการณ์ปัญหาและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น (ปราณี พงศ์ไพบูรณ์, 2544) ดังนั้นบิดาจึงควรเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลมารดาหลังคลอดทั้งด้านร่างกายและจิตใจดังต่อไปนี้

2.1 การดูแลด้านร่างกาย มารดาจะมีการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย เพื่อให้กลับคืนสู่สภาพปกติ และเตรียมตัวสำหรับการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดา จึงต้องการการดูแลด้านร่างกาย ดังนี้

2.1.1 การส่งเสริมให้มารดาหลังคลอดได้รับการพักผ่อนอย่างเพียงพอ และการบรรเทาความเหนื่อยล้า โดยเฉพาะในระยะแรกหลังคลอด (immediate puerperium) ภายหลังทารกและรกคลอด 24 ชั่วโมงแรก ระยะนี้มารดาจะมีอาการเหนื่อยล้าและอ่อนเพลียจากการใช้พลังงานในการเบ่งคลอด และไม่สุขสบายจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย บิดาควรเข้ามาดูแลให้มารดาได้รับการพักผ่อนอย่างเพียงพอ โดยการจัดสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการพักผ่อน ดูแลให้ได้รับยาบรรเทาปวด และช่วยเหลือดูแลบุตรขณะมารดานอนหลับพักผ่อน (Cheng et al., 2006)

2.1.2 การส่งเสริมให้มีการเคลื่อนไหวร่างกายอย่างรวดเร็วภายใน 24 ชั่วโมง เพื่อทำให้มีการไหลเวียนของโลหิตดี น้ำคาวปลาไหลสะดวก มดลูกเข้าอู่เร็ว ป้องกันการเกิดหลอดเลือดดำอักเสบหรือหลอดเลือดดำอุดตัน และลดอาการท้องผูก (วิไลพรรณ สวัสดิพาณิชย์, 2545) โดยการพยุงมารดาลุกนั่งบนเตียง พาไปเข้าห้องน้ำ ช่วยเหลือในการเปลี่ยนเสื้อผ้า และสนับสนุนให้มารดาลุกเดินหรือทำกิจวัตรประจำวันต่างๆ ด้วยตนเอง โดยบิดาจะคอยให้ความช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด

2.1.3 การป้องกันการตกเลือดหลังคลอด บิดาควรสังเกตการหดรัดตัวของมดลูกร่วมกับมารดา กระตุ้นให้มารดาถ่ายปัสสาวะทุก 2-4 ชั่วโมง เพื่อป้องกันการตกเลือดหลังคลอด (Chapman & Durham, 2010) และร่วมกับมารดาสังเกตการเปลี่ยนแปลงของน้ำคาวปลา ที่อาจบ่งบอกถึงภาวะตกเลือดหลังคลอด รวมถึงภาวะติดเชื้อในโพรงมดลูก (ปราณี พงศ์ไพบูลย์, 2544)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

2.1.4 การดูแลบรรเทาอาการปวดมดลูก ซึ่งเป็นอาการปกติที่เกิดจากการบีบรัดตัวของมดลูกเพื่อกลับคืนสู่สภาพเดิม พบได้ใน 1–2 วันแรก บิดาควรช่วยดูแลให้ได้รับยาบรรเทาอาการปวด ช่วยกระตุ้นมารดาให้ถ่ายปัสสาวะทุก 2–4 ชั่วโมง เพื่อให้กระเพาะปัสสาวะว่าง ดูแลให้มารดานอนคว่ำโดยใช้หมอนรองใต้ท้องน้อย เพื่อเป็นการกระตุ้นให้มดลูกหดรัดตัวดีขึ้นทำให้น้ำคาวปลาไหลออกสะดวก และช่วยสังเกตความผิดปกติหากมารดาปวดมดลูกนานมากกว่า 72 ชั่วโมง หรือมีอาการปวดรุนแรงต้องรีบพามารดาไปพบแพทย์ (Davidson et al., 2012)

2.1.5 การดูแลให้ได้รับอาหารและน้ำอย่างเพียงพอกับความต้องการของร่างกาย ภายหลังคลอดมารดาจะมีอาการหิวและกระหายน้ำ เนื่องจากใช้พลังงานในการคลอดมาก และการได้รับน้ำน้อยจากการงดน้ำและอาหารในระยะคลอด รวมถึงการสูญเสียน้ำในระยะคลอดและหลังคลอดออกทางปัสสาวะ เหงื่อ และน้ำคาวปลา (Lowdermilk, Perry, Cashion, & Alden, 2012) ใน 2–3 วันแรกหลังคลอดอาจพบอาการท้องผูก เนื่องจากการเคลื่อนไหวของลำไส้ลดลง การสูญเสียน้ำและถูกจำกัดน้ำระหว่างคลอด การสวนอุจจาระก่อนคลอด การปวดแผลฝีเย็บ และปวดริดสีดวงทวารหนักทำให้มารดาไม่กล้าเบ่งถ่าย จึงเกิดอาการท้องผูกได้ง่าย (Chapman & Durham, 2010) บิดาควรกระตุ้นให้มารดาหลังคลอดได้ดื่มน้ำวันละ 8–10 แก้วต่อวัน จัดหาหรือส่งเสริมให้มารดาได้รับประทานอาหารที่มีกากใยมาก ได้แก่ ผักและผลไม้ กระตุ้นให้มีการเคลื่อนไหวร่างกายและออกกำลังกายในท่าที่เหมาะสม เพื่อช่วยให้การทำงานของระบบขับถ่ายเป็นปกติ (วิไลพรรณ สวัสดิพาณิชย์, 2545)

2.1.6 การส่งเสริมการออกกำลังกาย บิดาควรดูแลให้มารดามีการออกกำลังกายเบาๆ มีการเคลื่อนไหวร่างกายและบริหารร่างกายอย่างเหมาะสม จะช่วยให้กล้ามเนื้อหน้าท้องกลับคืนสู่สภาพเดิมก่อนตั้งครรภ์ ประมาณ 2-3 เดือน (Ward & Hisley, 2009)

2.1.7 การสนับสนุนและส่งเสริมการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดา เพื่อให้มารดามีกำลังใจและเกิดความเชื่อมั่นในการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดา บิดาควรเข้าร่วมรับฟังคำแนะนำในการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดา เพื่อให้มีความรู้และสามารถช่วยเหลือมารดาได้ถูกต้อง เช่น การช่วยมารดาจัดท่าในการให้นมบุตร ช่วยสังเกตการอมหัวนมและการดูดนมของบุตร หากพบว่าบุตรดูดนมไม่ถูกต้อง บิดาควรช่วยเหลือให้มารดาจัดท่าให้บุตรดูดนมให้ถูกต้อง และช่วยกระตุ้นให้มารดานำบุตรดูดนมทุก 2–3 ชั่วโมง เป็นต้น จากการศึกษาของ เรดชอว์และเฮนเดอร์สัน (Redshaw & Henderson, 2013) พบว่า บิดาที่เข้ามาให้การสนับสนุนและช่วยเหลือมารดาให้สามารถเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดาจะทำให้มารดาประสบความสำเร็จในการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดาอย่างเดียว และสามารถเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดาเป็นเวลานานมากกว่ามารดาที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากบิดา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

2.1.8 การสังเกตอาการผิดปกติ เมื่อกลับบ้านบิดาควรสังเกตอาการผิดปกติของมารดา และพามารดามาปรึกษาแพทย์เพื่อให้ได้รับความช่วยเหลือ เช่น มารดามีไข้ หนาวสั่น น้ำคาวปลามีสีแดงเกิน 10 วันหลังคลอด น้ำคาวปลามีกลิ่นเหม็น แผลฝีเย็บหรือแผลผ่าตัดมีอาการปวด บวม แดง หรือมีสารคัดหลั่ง เต้านมมีก้อน คัดตึง หัวนมแตกหรือหัวนมอักเสบ มารดามีการเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ เช่น มีอาการซึมเศร้า ไม่สามารถดูแลบุตรได้ เครียด และวิตกกังวล เป็นต้น (Davidson et al., 2012)

2.1.9 การตรวจตามนัดภายหลังคลอดและการวางแผนครอบครัว มารดาจะได้รับการนัดตรวจสุขภาพหลังคลอดภายใน 6 สัปดาห์ บิดาควรกระตุ้นเตือนให้มารดาไปตรวจตามนัด และทำหน้าที่อำนวยความสะดวกแก่มารดาด้วยการไปรับ - ส่งมารดาเพื่อตรวจสุขภาพหลังคลอด รวมถึงการเข้าร่วมรับฟังและตัดสินใจร่วมกันในการวางแผนครอบครัว เกี่ยวกับการวางแผนในการมีบุตร การเว้นระยะห่างของการมีบุตร และการเลือกใช้วิธีการคุมกำเนิดร่วมกันอย่างเหมาะสม (Davidson et al., 2012)

2.2 การดูแลทางด้านจิตสังคม มารดาหลังคลอดไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังต้องมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตสังคม อารมณ์ และความรู้สึก เพื่อปรับตัวเข้าสู่บทบาทใหม่ คือ การเป็นมารดา หากมารดามีการปรับตัวเป็นไปด้วยดีย่อมนำความสุขมาสู่ครอบครัว แต่หากการปรับตัวประสบความล้มเหลวอาจทำให้มารดามีภาวะอารมณ์เศร้า ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการปรับตัวในการเป็นมารดาและการเลี้ยงดูบุตร (วิไลพรรณ สวัสดิ์พาณิชย์, 2545) โดยในแต่ละระยะของการปรับบทบาทการเป็นมารดา บิดาควรเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลด้านจิตใจดังนี้

2.2.1 ระยะการเริ่มเข้าสู่บทบาท (taking–in phase) เป็นระยะที่มารดามีอาการเหนื่อยล้าจากการคลอดต้องการการพึ่งพาจากผู้อื่น บิดาควรให้ความช่วยเหลือด้านต่างๆ ประคับประคอง ดูแลเอาใจใส่ และให้กำลังใจมารดา ในการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและการเลี้ยงดูบุตร จากการศึกษาของ ฟาแกนและลี (Fagan & Lee, 2010) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอาการซึมเศร้าของมารดาวัยรุ่นหลังคลอด และการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรในมารดาวัยรุ่นจำนวน 100 คน พบว่า บิดาที่เข้ามาช่วยเหลือมารดาในการเลี้ยงดูบุตร มีการสนับสนุนและให้กำลังใจมารดา ทำให้มารดาเกิดความพึงพอใจและลดภาวะซึมเศร้าในระยะหลังคลอด อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

2.2.2 ระยะเข้าสู่บทบาทการเป็นมารดา (taking-hold phase) มารดาจะมีการปรับตัวและมีพฤติกรรมการเป็นมารดามากขึ้น เริ่มสนใจเรียนรู้และฝึกทักษะต่างๆ ในการดูแลบุตร

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

บิดาควรเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนและเป็นกำลังใจ ให้มารดาสามารถปฏิบัติหน้าที่ในการเลี้ยงดูบุตร และเมื่อมารดาปฏิบัติได้ถูกต้อง บิดาควรกล่าวคำชื่นชมเพื่อให้มารดาเกิดความมั่นใจ

2.2.3 ระยะแสดงบทบาทการเป็นมารดา (letting-go phase) เป็นระยะที่ มารดามีการปรับตัวสู่บทบาทการเป็นมารดาได้ดี บิดาควรติดตามดูแลอย่างใกล้ชิด แสดงความรักความห่วงใยมารดา และกล่าวคำชมเชยเมื่อมารดาแสดงบทบาทในการเลี้ยงดูบุตรได้เหมาะสม

ผลของการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด

การเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด มีความสำคัญอย่างมากต่อทั้งมารดาหลังคลอด ทารก และบิดา ผลต่อมารดา ในสัปดาห์แรกหลังคลอดมารดาจะมีอารมณ์อ่อนไหว แปรปรวน และเกิดภาวะซึมเศร้าหลังคลอดได้ง่าย จึงต้องการพึ่งพาบุคคลอื่นเพื่อช่วยเหลือในเรื่องความสุขสบาย การจัดหาอาหาร และการเลี้ยงดูบุตร (Rubin as cited in Littleton & Engebretson, 2002) มารดาที่ได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลือจากบิดาในการเลี้ยงดูบุตร จะทำให้มารดามีความพึงพอใจ มีความเครียดจากการเลี้ยงดูบุตรลดลง และสามารถปรับตัวในการเป็นมารดาได้ดี (Lu, 2006) นอกจากนี้ การสนับสนุนจากบิดายังทำให้บิดาและมารดามีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ส่งผลให้มารดามีกำลังใจในการเลี้ยงดูบุตร มีความยืดหยุ่น สามารถตอบสนองต่อความต้องการของบุตรได้เหมาะสม (Allen & Daly, 2007) และยังมีการศึกษาพบว่า การสนับสนุนจากบิดาในการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดาจะช่วยส่งเสริมให้มารดาประสบความสำเร็จในการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดา (Rempel & Rempel, 2011) โดยมารดาที่ได้รับการสนับสนุนจากบิดาในการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดา จะทำให้มารดาเกิดความมั่นใจ และสามารถเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดาได้นานกว่ามารดาที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากบิดา (Redshaw & Henderson, 2013) ในทางตรงข้ามหากบิดาไม่ช่วยเหลือหรือเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรร่วมกับมารดาน้อย อาจทำให้มารดามีความเครียดเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้มารดามีอาการซึมเศร้าในระยะหลังคลอด (Fagan & Lee, 2010) หรือเกิดความหงุดหงิดทางอารมณ์ มีการใช้ความรุนแรงกับบุตร ส่งผลกระทบต่อการเลี้ยงดูบุตรตามมา (Allen & Daly, 2007)

ผลต่อทารก การเข้ามามีส่วนร่วมของบิดามีผลต่อพัฒนาการและการเจริญเติบโตของทารกอย่างมาก หากทารกได้รับการเลี้ยงดูจากบิดาหรือมารดาอย่างใดอย่างหนึ่ง อาจทำให้ทารกได้รับการเลี้ยงดูไม่เพียงพอต่อการตอบสนองทางด้านร่างกายและพัฒนาการ (Teitler, 2001) ซึ่งการได้รับการเลี้ยงดูเอาใจใส่จากบิดาร่วมกับมารดา จะทำให้เกิดการกระตุ้นพัฒนาการที่หลากหลายกว่าทารกที่ได้รับการเลี้ยงดูจากมารดาหรือบิดาฝ่ายเดียว เช่น การอุ้มทารกของบิดาจะทำให้ทารกสามารถพัฒนาความรู้สึกถึงความปลอดภัย ความรัก ความอบอุ่น (Friedman, 1981) นอกจากนี้ทารกยังได้เรียนรู้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ในการสัมผัสร่างกายของบิดาที่มีรูปร่างใหญ่ ผิวกายหยาบ รวมถึงกลิ่นกายที่แตกต่างจากมารดา ทำให้ทารกมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อบิดาได้เหมาะสม (Pruett, 1998) และส่งผลต่อพัฒนาการการเจริญเติบโตทางด้านร่างกายและอารมณ์ (Friedman, 1981) มีรายงานการศึกษาพบว่า ทารกแรกเกิดที่ได้รับการเลี้ยงดูจากบิดา จะมีความเฉลียวฉลาดทางสติปัญญามากกว่าทารกที่ได้รับการเลี้ยงดูจากบิดาน้อย (Yogman & Kindlon, 1995) และทารกยังสามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ที่แปลกใหม่ มีความกระตือรือร้นในการสำรวจสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว เมื่อเติบโตขึ้นจะมีทักษะในการแก้ไขปัญหา มีความยืดหยุ่นและปรับตัวเข้ากับบุคคลอื่นได้ดี ตลอดจนสามารถจัดการอารมณ์ของตนเองเมื่อเผชิญกับภาวะตึงเครียดได้ (Allen & Daly, 2007) นอกจากนี้ยังพบว่าเด็กจะมีความสุข สุขภาพดี และมีผลการเรียนดี (O'Leary, 2012) และประสบการณ์ที่ได้รับการเลี้ยงดูในวัยทารกจากบิดา จะเป็นแรงจูงใจในการแสดงพฤติกรรมในการเลี้ยงดูบุตรของตนในอนาคตต่อไป (Lamb, 2000)

ผลต่อตัวบิดา การเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในการดูแลมารดาและเลี้ยงดูบุตร จะทำให้บิดามีความมั่นใจในการแสดงบทบาทการเป็นบิดา บิดาได้แสดงความรัก ทะนุถนอมบุตร มีปฏิสัมพันธ์กับบุตรอย่างใกล้ชิด ได้เห็นพัฒนาการของบุตร ยอมรับในตัวของบุตรมากขึ้น มีความสุขและความผูกพันกับบุตรมากยิ่งขึ้น และทำให้มารดาเกิดความพึงพอใจในตัวบิดา รวมถึงมีบทบาททางสังคมและประสบความสำเร็จในการทำงาน (Allen &Daly, 2007) จากการศึกษาของ พรุตต์ (Pruett, 1998) พบว่า การเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในการเลี้ยงดูบุตร ทำให้ผู้เป็นบิดาได้เรียนรู้และเข้าใจพฤติกรรมของบุตร รับรู้พัฒนาการของบุตร และมีความไวต่อการตอบสนองความต้องการของบุตรได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ยังทำให้มารดามีความพึงพอใจ ส่งผลต่อสัมพันธภาพภายในครอบครัว และเพิ่มความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับทารกให้มีความแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังช่วยลดปัญหาความขัดแย้งภายในครอบครัว (Sherwen et al., 1999; Allen & Daly, 2007)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

การประเมินและเครื่องมือประเมินการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด

การประเมินการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่ามีการพัฒนาเครื่องมือโดยใช้แบบสอบถาม เพื่อประเมินการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด ดังนี้

1. แบบสอบถามการมีส่วนร่วมของบิดาในการดูแลมารดาและบุตรระยะหลังคลอด พัฒนาโดย พรวิไล คล้ายจันทร์ (2550) จากการทบทวนวรรณกรรม เป็นแบบประเมินการมีส่วนร่วมของบิดา (father participation) ในการดูแลมารดาและบุตรระยะหลังคลอด แบ่งการดูแลมารดาและบุตรออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 2) การมีส่วนร่วมในการดูแล

มารดาและบุตร และ 3) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ประกอบด้วยคำถามจำนวน 64 ข้อ ตรวจสอบความตรงของเนื้อหา (content validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน ได้แก่ อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านการพยาบาลมารดาและทารกจำนวน 3 ท่าน และพยาบาลประจำการด้านการพยาบาลมารดาและทารกจำนวน 2 ท่าน ได้ค่าดัชนีความตรงตามเนื้อหา (Content Validity Index [CVI]) เท่ากับ .83 และนำไปทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (reliability) กับบิดาที่มีภรรยาอยู่ในระยะหลังคลอดจำนวน 10 ราย โดยการทดสอบ 2 ครั้ง ในระยะเวลาห่างกัน 2 สัปดาห์ และคำนวณหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สัน ได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดูแลมารดาและบุตร และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ครั้งที่ 1 เท่ากับ .86, .76, .81 และครั้งที่ 2 เท่ากับ .93, .96, .87 ตามลำดับ

2. แบบสอบถามการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด พัฒนาโดย ศุภกร ไชยนา และนันทพร แสนศิริพันธ์ (ศุภกร ไชยนา, 2556) จากแนวคิดของ แลมป์ (2000) แบ่งออกเป็น 3 องค์ประกอบ ได้แก่ การเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของบิดา การเอื้อเวลาให้สามารถเข้าถึงบิดาได้ตลอดเวลา และการแสดงความรับผิดชอบของบิดาต่อมารดาและบุตร ลักษณะคำถามเป็นมาตราส่วนประมาณค่า 4 ระดับ ประกอบด้วยคำถามจำนวน 32 ข้อ กำหนดให้เลือกคำตอบที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุดเพียงคำตอบเดียวโดยมีความหมายของตัวเลือก ดังนี้

ตรงกับการกระทำของท่านมาก	ให้ 4 คะแนน
ตรงกับการกระทำของท่านปานกลาง	ให้ 3 คะแนน
ตรงกับการกระทำของท่านเล็กน้อย	ให้ 2 คะแนน
ไม่ตรงกับการกระทำของท่านเลย	ให้ 1 คะแนน

มีการตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน และคำนวณหาดัชนีความตรงตามเนื้อหาได้เท่ากับ 1 ทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือกับบิดาจำนวน 10 ราย คำนวณหาค่าความเชื่อมั่น โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์อัลฟ่าของครอนบาค ได้ค่าความเชื่อมั่น .86

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามของศุภกร ไชยนา และนันทพร แสนศิริพันธ์ (ศุภกร ไชยนา, 2556) เนื่องจากเป็นแบบสอบถามที่มีค่าความเชื่อมั่นสูง และใช้ศึกษาเกี่ยวกับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด ที่ครอบคลุมทั้ง 3 องค์ประกอบ ได้แก่ การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของบิดา การเอื้อเวลาให้สามารถเข้าถึงบิดาได้ตลอดเวลา และการแสดงความรับผิดชอบของบิดาต่อมารดาและบุตร

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด

การเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อมารดาและบุตร จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ปัจจัยพื้นฐานต่างๆ ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ของครอบครัว ลักษณะของครอบครัว เพศและการวางแผนการมีบุตร เป็นปัจจัยสำคัญที่อาจจะส่งผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอดได้

อายุ แสดงให้เห็นถึงความพร้อมทางอารมณ์และความรู้สึกของบิดา เพื่อให้ปรับตัวได้อย่างเหมาะสมและเข้ากับสถานการณ์ ซึ่งบิดาในวัยผู้ใหญ่สามารถนำความรู้และประสบการณ์ที่ผ่านมา เพื่อใช้ในการตัดสินใจและเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตร (Lamb, 2000; 2004; Parke, 2002) มีการศึกษาพบว่า บิดาวัยผู้ใหญ่จะเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวกับการแสดงความรับผิดชอบ การสนับสนุนทางด้านอารมณ์ของบุตร และมีความรักใคร่ผูกพันกับบุตรมากกว่าบิดาวัยรุ่น (Lerman & Sorenson, 2000; Parke, 2002; Volling & Belsky, 1991)

ระดับการศึกษา บิดาที่ได้รับการศึกษาจะสามารถใช้ความรู้หรือหาเหตุผลมาใช้ในการตัดสินใจ เพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหา (สุวรรณี ศรีจันทรอาภา, 2527) และสามารถประกอบอาชีพที่มีความมั่นคง ส่งผลให้มีรายได้เพื่อช่วยเหลือครอบครัว (Holmes, 2009) มีการศึกษาพบว่า บิดาที่มีระดับการศึกษาสูงจะเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรของตน (King, Harris, & Heard, 2004) และจากการศึกษาของ สุวลักษณ์ มีชูทรัพย์ (2544) พบว่า ระดับการศึกษามีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรคนแรก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งระดับการศึกษาของบิดา อาจเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอดได้

รายได้ของครอบครัว เป็นปัจจัยสำคัญในการสนับสนุนและตอบสนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐานของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งรายได้ของครอบครัวจะช่วยให้บิดาเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวกับการแสดงความรับผิดชอบในการจัดหาทรัพยากรต่างๆ เพื่อดูแลมารดาหลังคลอดและเลี้ยงดูบุตร (Gavin et al., 2002) มีการศึกษาพบว่า ครอบครัวที่มีรายได้สูงจะสามารถจัดหาทรัพยากรต่างๆ ที่มีความจำเป็นสำหรับการดูแลมารดาและบุตรได้ดีกว่าครอบครัวที่มีรายได้ต่ำ (Hernandez & Coley, 2007) และทำให้บิดาเข้ามามีส่วนร่วมในระยะหลังคลอดอย่างต่อเนื่อง (Parke, 2002) นอกจากนี้ยังมีการศึกษาพบว่า ครอบครัวที่มีรายได้สูง จะมีพฤติกรรมการเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรเป็นประจำ และรายได้ของครอบครัวมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรของบิดาที่มีบุตรคนแรก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (สุวลักษณ์ มีชูทรัพย์, 2544)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ลักษณะของครอบครัว เช่น ครอบครัวขยายและครอบครัวเดี่ยว เป็นต้น จากการศึกษาของโฟลริและบูคานัน (Flouri & Buchanan, 2003) พบว่า ลักษณะของครอบครัวมีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรวัย 7-11 ขวบ

เพศของบุตร เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด จากการศึกษาของ ลันด์เบอร์ก แมคลานาแฮน และโรส (Lundberg, Mclanahan, & Rose, 2007) พบว่า เพศของบุตรมีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา โดยในบุตรเพศชายบิดาจะเข้ามามีส่วนร่วมมากกว่าบุตรเพศหญิง

นอกจากปัจจัยพื้นฐานดังกล่าวข้างต้นจะมีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาแล้ว จากการทบทวนวรรณกรรมยังพบว่ามีอีกหลายปัจจัยที่อาจเกี่ยวข้อง ปาร์ค (Parke, 2000) ได้แบ่งปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา ในการดูแลมารดาและบุตรภายหลังคลอดออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

ปัจจัยด้านบุคคล คือ ลักษณะของบิดาและบุตร เช่น เจตคติของบิดาต่อบุตร เจตคติต่อบทบาททางเพศ การรับรู้บทบาทบิดา แรงจูงใจ ความคาดหวังต่อเพศของบุตร และความเครียดของบิดา เป็นต้น ซึ่งเจตคติของบิดาที่มีต่อบุตรเป็นลักษณะของความรู้สึกที่บิดามีต่อบุตร หากบิดามีความรู้สึก ที่ดี กล่าวคือ บิดามีเจตคติที่ดีต่อบุตร จะส่งผลให้บิดาต้องการมีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตร (วิลาวัณย์ ศรีสุวัฒน์, 2531) เช่นเดียวกับเจตคติต่อบทบาททางเพศของบิดา หากบิดามีเจตคติที่ดีต่อบทบาททางเพศของการเป็นบิดา ก็จะส่งผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา (Raojutitham, 2006) ในทำนองเดียวกันการรับรู้บทบาทบิดา สำหรับบิดาที่มีการรับรู้บทบาทบิดามากก็จะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของบิดาในการเลี้ยงดูบุตร (วิมลมาส สุขพรินทร์, 2545; อำไพ วรรณเชฐอิสรา, 2537) ส่วนแรงจูงใจของบิดาพบว่า บิดาที่ได้รับการเลี้ยงดูจากผู้เป็นบิดาของตนเองในอดีต จะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรของตน (Lamb, 2000) นอกจากนี้เพศและความคาดหวังในเพศของบุตร จะมีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาแตกต่างกัน (Tamis–Lemonda & Cabrera, 1999) และ ความเครียดของบิดา มีผลทางลบต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังตลอด (ศุภกร ไชยนา, 2556)

ปัจจัยด้านครอบครัว เช่น สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส และ ความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดากับบุตรหรือบิดากับบุตร เป็นต้น ความสัมพันธ์ระหว่างบิดาและมารดาที่ดีต่อกัน จะก่อให้เกิดความรัก ความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ส่งผลให้บิดาและมารดาร่วมมือกันในการเลี้ยงดูบุตร (Spanier, 1976) บิดาที่มีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคู่สมรส จะส่งผลทำให้เกิดการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา (Raojutitham, 2006) ส่วนความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดามารดากับบุตร ในระหว่างตั้งครรภ์บิดาและมารดาที่มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จะส่งผลให้บิดาเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแล

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

มารดา ก่อให้เกิดความรักความผูกพันกับบุตรในครรภ์ และทำให้บิดาเข้ามามีส่วนร่วมต่อเนื่องในการเลี้ยงดูบุตรจนถึงระยะหลังคลอด (นวพร มามาก, 2550)

ปัจจัยภายนอกครอบครัว คือ แหล่งสนับสนุนทางสังคม ซึ่งเป็นการช่วยเหลือจากบุคคลรอบข้าง ในการอำนวยความสะดวกและสนับสนุนแก่บิดาให้เข้ามามีส่วนร่วมในระยะหลังคลอด เช่น ภรรยา พ่อ แม่ ย่า ยาย บุคคล สมาชิกภายในครอบครัว เพื่อนร่วมงาน ชุมชน และบุคลากรทางด้านสุขภาพ เป็นต้น (Tamis – Lemonda & Cabrera, 1999) จากการศึกษาของศุภกร ไชยนา (2556) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคมกับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด ซึ่งแหล่งสนับสนุนทางสังคมได้แก่ ภรรยา บิดามารดาของผู้เป็นบิดาหรือของฝ่ายภรรยา บุคคลในเครือญาติ บุคลากรทางการแพทย์หรือสาธารณสุข และอื่นๆ เช่น เพื่อน พบว่า การสนับสนุนทางสังคมมีความสัมพันธ์ทางบวกระดับปานกลาง กับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($r = .38$, $p < .01$)

ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม ค่านิยม และความเชื่อของแต่ละชนชาติ มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยเหลือมารดาและเลี้ยงดูบุตรของบิดา เช่น การศึกษาของลู และคณะ (Lu et al., 2010) ที่ศึกษาการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในครอบครัวชาวแอฟริกันอเมริกัน พบว่า บิดาชาวแอฟริกันอเมริกันผิวสีดำ จะเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลผู้เป็นภรรยาและเลี้ยงดูบุตรในระยะแรกเท่านั้น และจะลดลงในเวลาต่อมา ซึ่งมีสาเหตุมาจาก ค่านิยม ความเชื่อ และวัฒนธรรมของเชื้อชาติ ในบิดาชาวแอฟริกันอเมริกันผิวสีดำที่ไม่นิยมหรือไม่มีหน้าที่ในการเลี้ยงดูบุตร

จากการทบทวนวรรณกรรม จะเห็นได้ว่ามีหลายปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาไทย ในการดูแลทั้งมารดาและบุตรในระยะหลังคลอดพบว่า มีเพียงการศึกษาของศุภกร ไชยนา (2556) ที่ศึกษาเกี่ยวกับความเครียด การสนับสนุนทางสังคม และการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด ซึ่งเป็นการศึกษาปัจจัยด้านบุคคล คือ บิดา และลักษณะภายนอกครอบครัว คือ การสนับสนุนทางสังคม ทั้งนี้เนื่องจากยังมีปัจจัยด้านอื่นๆ ที่อาจมีความเกี่ยวข้องกับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด สำหรับการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกศึกษาปัจจัยด้านครอบครัว ได้แก่ สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส และความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก เนื่องจากเป็นปัจจัยที่มีความผูกพันและใกล้ชิดกันมากที่สุดภายในครอบครัว ระหว่างบิดากับมารดา และระหว่างบิดากับทารก และเป็นปัจจัยที่สามารถจัดกระทำได้ เพื่อให้ผู้เป็นบิดาได้รับการสนับสนุน ซึ่งอาจจะส่งผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส

สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส (marital relationship) สปาเนียร์ (Spanier, 1976) ได้กล่าวไว้ว่า เป็นการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส ในการปรับตัวเข้าหาซึ่งกันและกัน ภายหลังตัดสินใจใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน โดยพยายามหลีกเลี่ยงปัญหาและช่วยกันแก้ไขปัญหาหรือความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้น มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเมื่ออยู่ร่วมกัน มีความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจกัน มีความพึงพอใจซึ่งกันและกัน และมีความสุขในชีวิตสมรส ส่วนงามตา วนินทานนท์ (2545) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสคือ ความสัมพันธ์ที่ผู้เป็นสามีหรือภรรยามีต่อคู่สมรสของตนทั้งด้านดีและไม่ดี เช่น การแสดงความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือกันในกิจกรรมต่างๆ แบ่งเบาภาระที่ต้องปฏิบัติร่วมกัน หรือมีความขัดแย้ง ห่างเหิน และไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่า สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส หมายถึง ความรักและความกลมเกลียวระหว่างสามีภรรยา ที่มีความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจกัน มีความพึงพอใจซึ่งกันและกัน พยายามหลีกเลี่ยงปัญหาและช่วยกันแก้ไขปัญหาหรือความขัดแย้งต่างๆ และมีความสุขในการใช้ชีวิตสมรสร่วมกัน

ภายหลังตัดสินใจใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน คู่สมรสจะพยายามปรับตัวเข้าหากัน เพื่อทำตามบทบาทหน้าที่ของผู้เป็นสามีและภรรยา มีการหลีกเลี่ยงหรือแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกัน นำมาซึ่งความสุขและความมั่นคงในชีวิตคู่สมรส (Spanier, 1976) นักวิจัยด้านครอบครัวจึงได้ศึกษาสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส และเกิดแนวคิดเกี่ยวกับการประเมินคุณภาพและสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส (Spanier & Lewis, 1980) ซึ่งสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสนี้ เป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและต่อเนื่อง และสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสจะดีหรือไม่ดีนั้น สามารถประเมินได้จาก 4 องค์ประกอบดังนี้ (Spanier, 1976)

1. ความเห็นพ้องกันระหว่างคู่สมรส หมายถึง การที่สามีและภรรยามีส่วนร่วมในการกำหนดจุดมุ่งหมายต่างๆ ในกิจกรรมที่เป็นพื้นฐานของชีวิตสมรสร่วมกัน มีการแสดงความคิดเห็นสอดคล้องหรือแตกต่างไปในทิศทางเดียวกัน เช่น การวางแผนในการดำเนินชีวิตประจำวันร่วมกัน การวางแผนในด้านการพักผ่อน การวางแผนด้านการเงินของครอบครัว และการวางแผนในการเลี้ยงดูบุตรร่วมกัน เป็นต้น

2. ความพึงพอใจระหว่างคู่สมรส หมายถึง ความรู้สึกของสามีและภรรยาต่อการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน การได้ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน มีความสุขและเพลิดเพลินที่ได้รับผลตอบแทนจากสิ่งที่ตนเองคาดหวังไว้กับคู่สมรส ทำให้เกิดความพึงพอใจในรูปแบบของพฤติกรรมหรือการมีเพศสัมพันธ์ที่สอดคล้องกัน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

3. ความกลมเกลียวระหว่างคู่สมรส หมายถึง การที่คู่สมรสมีความสนใจและมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบซึ่งกันและกัน มีการปรึกษาหารือกัน ใช้เวลาว่างในการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน และมีการแบ่งเบาภาระหน้าที่ภายในครอบครัวร่วมกัน ทำให้คู่สมรสมีความใกล้ชิดและผูกพันกันเพิ่มมากขึ้น

4. การแสดงความรักระหว่างคู่สมรส หมายถึง การแสดงความรู้สึกของสามีและภรรยาที่มีความใกล้ชิดผูกพันกัน โดยมีการแสดงออกต่อกันทางด้านความสัมพันธ์ทางเพศ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความรัก ความห่วงใย และใส่ใจซึ่งกันและกัน

สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสกับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด

สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสที่มีคุณภาพ มีความสำคัญต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด (Mehall et al., 2009) จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสและการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด พบว่ามีการศึกษาเฉพาะด้านการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ ซึ่งภายหลังบุตรเกิดบิดามารดาส่วนใหญ่จะเกิดความเหนื่อยล้า อ่อนเพลีย เกิดความเครียดในการเลี้ยงดูบุตร และการปรับตัวต่อบทบาทของการเป็นบิดา (O'Leary, 2012) โดยเฉพาะผู้ที่เป็นบิดาครั้งแรกอาจเกิดปัญหาในการปรับตัว และทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคู่สมรสขึ้นอย่างรวดเร็ว (Thomas et al., 2011) ซึ่งการปรับตัวในการเป็นบิดามารดาถือได้ว่าเป็นภาวะเครียดอย่างหนึ่ง สำหรับคู่สมรสที่มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและมีความเข้าใจกัน จะมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อให้สามารถเผชิญต่อภาวะเครียดที่เกิดขึ้น และสามารถปรับตัวต่อสภาวะเครียดนั้นให้ผ่านไปได้ด้วยดี กล่าวคือ บิดาที่มีความรักและความผูกพันที่ดีต่อผู้เป็นภรรยา ในระยะหลังคลอดบิดาจะมีความห่วงใยเอาใจใส่เพื่อให้มารดามีสุขภาพดี มีการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระงานบ้าน ตลอดจนเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน เพื่อช่วยลดความตึงเครียดและให้มารดามีเวลาพักผ่อนอย่างเพียงพอ (Broom, 1984) นอกจากนี้ในการศึกษาของโทมัสและคณะ (Thomas et al., 2011) พบว่า บิดามารดาที่มีสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสดีและมีคุณภาพ จะทำให้บิดาได้รับการสนับสนุนจากมารดา ในการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับบุตร ทำให้บิดาได้มีโอกาสใกล้ชิดกับบุตร มีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตร ส่งผลให้บิดาสามารถปรับตัวในการเป็นบิดาได้ดี และเกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบิดากับบุตรมากยิ่งขึ้น

สำหรับบิดามารดาที่มีสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสไม่ดี อาจส่งผลให้บิดาไม่เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลมารดาและบุตรระยะหลังคลอด หรือเข้ามามีส่วนร่วมน้อยและค่อยๆ ห่างหายไปในที่สุด ซึ่งสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสที่ไม่ดีนี้ จะทำให้สามีภรรยาเกิดความไม่พึงพอใจและไม่มี

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ความสุขในชีวิตสมรส ส่งผลให้การเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรสลดลง เกิดความห่างเหินและไม่อยากเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตร (Mehall et al., 2009) มีการศึกษาพบว่า สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสที่ไม่ดี อาจทำให้บิดาเข้ามามีส่วนร่วมดูแลมารดาและเลี้ยงดูบุตรในระยะแรกเท่านั้น และจะค่อยๆ ลดลงเรื่อยๆ นำไปสู่การทอดทิ้งบุตรในเวลาต่อมา (Lu et al., 2010) และจากการศึกษาของ ฟาแกน เบรนด์ และไวต์แมน (Fagan, Bernd, & Whiteman, 2007) พบว่า บิดามารดาที่มีสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสที่ดี จะทำให้บิดาได้รับการสนับสนุนจากมารดาให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตร และเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับบุตรเพิ่มมากขึ้น ในทางตรงข้ามหากมีปัญหาด้านสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส จะทำให้บิดาเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรลดลง

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส กับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในการดูแลทั้งมารดาและบุตรระยะหลังคลอดในประเทศไทย ไม่พบการศึกษาที่เกี่ยวข้องโดยตรง พบเพียงการศึกษาเฉพาะด้านการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับบุตร ได้แก่ การศึกษาของ พัชรินทร์ เราจุติธรรม (Raojutitham, 2006) ได้ศึกษาสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส และการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในการเลี้ยงดูบุตร เกี่ยวกับการเลี้ยงดู การมีปฏิสัมพันธ์ และการเล่นกับบุตร ของบิดาที่มีบุตรคนแรกวัย 6–12 เดือน พบว่า สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสมีความสัมพันธ์ทางบวก กับการเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรของบิดาที่มีบุตรคนแรกวัย 6–12 เดือน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส สามารถอธิบายความผันแปรของการเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรของบิดาที่มีบุตรคนแรกวัย 6–12 เดือน ร้อยละ 10.7 ($p < .01$) จึงอาจกล่าวได้ว่า สัมพันธภาพระหว่าง คู่สมรส น่าจะเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดา ในการดูแลทั้งมารดาและบุตรในระยะหลังคลอด

การประเมินสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

การประเมินสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส สามารถประเมินได้จากแบบประเมินคุณภาพสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า มีการพัฒนาเครื่องมือเพื่อใช้ในการประเมินคุณภาพสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส ดังนี้ (Johnson, 1995)

1. แบบประเมินการปรับตัวของคู่สมรส (short marital adjustment test [MAT]) พัฒนาขึ้นโดย ล็อควอลเลซ (Locke–Wallace) ในปี ค. ศ. 1959 เป็นแบบประเมินการปรับตัวของคู่สมรสที่ใช้กันแพร่หลาย ประกอบด้วยคำถามสั้นๆ จำนวน 15 ข้อ เพื่อประเมินคู่สมรสว่ามีการปรับตัวสูงหรือต่ำ มีค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือเท่ากับ .90 และทดสอบความตรงตามเนื้อหากับ

กลุ่มตัวอย่างที่เป็นชายจำนวน 118 ราย และหญิงจำนวน 118 ราย แต่เมื่อนำแบบประเมินไปใช้จริง พบว่า ไม่สามารถใช้ประเมินสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสที่กว้างได้ เนื่องจากข้อคำถามมีจำนวนน้อย

2. แบบประเมินการปรับความสมดุลของคู่สมรส (marital adjustment balance scale [MABS]) พัฒนาโดย ออร์เดนและเบรดเบิร์น (Orden & Bradburn cited by Johnson, 1995) ในปี ค. ศ. 1968 เพื่อใช้ประเมินความสุขในชีวิตคู่สมรสทั้งด้านบวกและด้านลบ ประกอบด้วยคำถามจำนวน 18 ข้อ แบ่งเป็นประเมินความตึงเครียดของชีวิตสมรสจำนวน 9 ข้อ และประเมินความพึงพอใจในชีวิตสมรสจำนวน 9 ข้อ ทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือ กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นหญิงจำนวน 957 ราย และชายจำนวน 781 ราย แต่ไม่มีรายงานค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือ

3. แบบประเมินการปรับตัวของคู่สมรส (dyadic adjustment scale [DAS]) พัฒนาขึ้นโดย สปาเนียร์ (Spanier) ในปี ค. ศ. 1976 เพื่อใช้ประเมินการปรับตัวของคู่สมรส ประกอบด้วยคำถามจำนวน 32 ข้อ ใช้ประเมินพฤติกรรมและสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส 4 ด้าน คือ ความเห็นพ้องกันระหว่างคู่สมรส ความพึงพอใจระหว่างคู่สมรส ความกลมเกลียวระหว่างคู่สมรส และการแสดงความรักระหว่างคู่สมรส มีการตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน และนำไปทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างที่แต่งงานจำนวน 218 ราย และกลุ่มตัวอย่างที่หย่าร้างจำนวน 94 ราย ทดสอบความแตกต่างรายข้อระหว่าง 2 กลุ่มด้วยสถิติทีเทส (t–test) พบว่า มีความแตกต่างกันของข้อคำถามระหว่างกลุ่มตัวอย่างทั้ง 2 กลุ่ม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .001$) จากนั้นได้ทำการตรวจสอบความตรงของโครงสร้าง โดยนำไปทดสอบหาความสัมพันธ์กับแบบประเมินสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส (marital adjustment test) ของ ล็อกกี–วอลเลส (Locke–Wallace, 1959 cited by Sparnier, 1976) พบว่า มีความสัมพันธ์กันในกลุ่มที่แต่งงาน $r = .86$ และกลุ่มที่หย่าร้าง $r = .88$ ส่วนการตรวจสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือ มีการคำนวณความสอดคล้องภายในแต่ละองค์ประกอบย่อย ได้ค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาคเท่ากับ .90, .94, .86 และ .73 ตามลำดับ และได้ค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาค ของแบบประเมินทั้งฉบับเท่ากับ .96 แบบประเมินการปรับตัวของคู่สมรส สามารถใช้เป็นเกณฑ์แบ่งความแตกต่างระหว่างการปรับตัวที่ดีและการปรับตัวที่ไม่ดีในชีวิตคู่สมรส และมีการนำไปใช้ในงานวิจัยอย่างแพร่หลายมากกว่า 1,000 การศึกษา สำหรับประเทศไทย พบว่า มีผู้นำแบบประเมินการปรับตัวของคู่สมรส ของ สปาเนียร์ (Spanie, 1976) มาใช้ในการประเมินสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส ดังนี้

3.1 วัจมัย สุขวนวัฒน์ (2541) นำแบบประเมินการปรับตัวของคู่สมรส ของสปาเนียร์ (Spanier, 1976) มาแปลและดัดแปลงเป็นภาษาไทย เพื่อประเมินสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสของมารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอด โดยดัดแปลงข้อคำถามจากเดิมจำนวน 32 ข้อ เหลือ 27 ข้อ ตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 6 ท่าน และทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือกับกลุ่มตัวอย่าง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

มารดาหลังคลอดจำนวน 40 ราย ได้ค่าความเชื่อมั่น .93 ต่อมามีผู้นำแบบสอบถามสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสฉบับภาษาไทยของ วัจมัย สุขวนวัฒน์ (2541) ไปใช้โดยไม่ได้ดัดแปลง เช่น ชุลีพร วชิรธนากร (Vajiratanakorn, 2004) ทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 ราย ได้ค่าค่าความเชื่อมั่น .90 ส่วน นวพร มามาก (2550) ทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 20 ราย ได้ค่าค่าความเชื่อมั่น .86 และ สุรีย์ ล่าร้อง (2552) ทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 20 ราย ได้ค่าค่าความเชื่อมั่น .93 เป็นต้น

3.2 จารุวรรณ ชุปวา (2541) นำแบบประเมินการปรับตัวของคู่สมรส ของสปาเนียร์ (Spanier, 1976) มาแปลและดัดแปลงเป็นภาษาไทย เพื่อใช้ประเมินสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสของคู่สมรสมารดาวัยรุ่น จากเดิมจำนวน 32 ข้อ เหลือ 27 ข้อ ตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน นำไปตรวจสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 ราย ได้ค่าความเชื่อมั่น .78 ต่อมา อัมพันธ์ ศรีเรือง (Sriruang, 2002) ได้นำแบบสอบถามสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส ของ จารุวรรณ ชุปวา (2541) จำนวน 27 ข้อ มาใช้โดยมีการดัดแปลงข้อคำถามในข้อ 6, 25 และ26 ตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ และทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 ราย ได้ค่าความเชื่อมั่น .84 จากนั้น พัชรินทร์ เราจุติธรรม (Raojutitham, 2006) นำแบบประเมินสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสของ อัมพันธ์ ศรีเรือง (Sriruang, 2002) จำนวน 27 ข้อมาดัดแปลง โดยตัดข้อคำถามข้อ 9, 14, 16 และข้อ 20 ตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน เหลือจำนวน 23 ข้อ ทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือ ได้ค่าความเชื่อมั่น .80 แบ่งออกเป็น 4 หมวด ได้แก่

1. ความเห็นพ้องกันของคู่สมรส (dyadic consensus) ได้แก่ ข้อ 1-11
2. ความพึงพอใจของคู่สมรส (dyadic satisfaction) ได้แก่ ข้อ 12-16 และ 23
3. ความกลมเกลียวระหว่างคู่สมรส (dyadic cohesion) ได้แก่ ข้อ 17-20
4. การแสดงความรักระหว่างคู่สมรส (affectionate expression) ได้แก่ ข้อ 21-22

4. แบบประเมินความพึงพอใจในชีวิตคู่สมรสของแคนซัส (The kansas marital satisfaction scale [KMSS]) เป็นแบบประเมินคุณภาพสมรสในระยะสั้นๆ เกี่ยวกับความพึงพอใจระหว่างคู่สมรส ความพึงพอใจในชีวิตคู่สมรส และสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส ประกอบด้วยคำถามจำนวน 3 ข้อ ถูกนำมาใช้โดย แอนเดอร์สัน รัสเซล และซัม (Anderson, Russell, & Schumm, 1983 cited by Johnson, 1995) เพื่อประเมินความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพชีวิตสมรสและวงจรชีวิตครอบครัว ไม่พบรายงานการทดสอบความตรงตามเนื้อหาและความเชื่อมั่นของแบบประเมิน

5. แบบประเมินคุณภาพชีวิตสมรสของเนบราสก้า (The nebraska marital quality scales) พัฒนาขึ้นเพื่อประเมินความไม่แน่นอนของชีวิตสมรส โดย จอห์นสัน ไวท์และคณะ (Johnson White

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

et al, 1986 cited by Johnson, 1995) แบบประเมินแบ่งออกเป็น 5 ชุด ที่พัฒนามาจาก 5 ทฤษฎี ได้แก่ ความสุขในชีวิตสมรส (Marital Happiness) การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส (Marital Interaction) ความขัดแย้งระหว่างคู่สมรส (Marital Disagreement) ปัญหาระหว่างคู่สมรส (Marital Problems) และความมั่นคงในชีวิตสมรส (Marital Instability) มีการทดสอบความความเชื่อมั่นของเครื่องมือ ได้ค่าความเชื่อมั่น .86, .63, .54, .76 และ .91 ตามลำดับ

6. แบบประเมินความสุขในชีวิตสมรส (single-item measurement of marital happiness) เป็นแบบประเมินคุณภาพชีวิตสมรสที่มีประกอบด้วยคำถาม 1 คำถาม คือ การมีความสุขในชีวิตสมรส แต่แบบประเมินไม่มีศักยภาพเพียงพอต่อการใช้ประเมินสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส เนื่องจากคุณภาพชีวิตสมรสสามารถประเมินได้หลากหลาย เช่น ความสุขของชีวิตสมรส และความพึงพอใจในชีวิตสมรส เป็นต้น และไม่พบรายงานการทดสอบความตรงตามเนื้อหาและความเชื่อมั่นของเครื่องมือ ถึงแม้แบบประเมินความสุขในชีวิตสมรสที่มีคำถามเพียงข้อเดียวจะไม่เป็นที่นิยม เนื่องจากเป็นการศึกษากับกลุ่มตัวอย่างที่มีขนาดใหญ่ และเป็นการวัดความสัมพันธ์ที่มีความต่อเนื่องและระยะยาว แต่ก็มีนักวิจัยนำไปใช้ประเมินความสุขในชีวิตสมรสในระยะสั้นๆ เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ก่อนและหลังสมรส โดย ออร์เดน และเบรดเบิร์น (Orden & Bradburn, 1968 cited by Johnson, 1995) พบว่า คะแนนสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสก่อนและหลังเท่ากับ .82 และ .94

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้แบบประเมินสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสของ พัชรินทร์ เราจุติธรรม (Raojutitham, 2006) เนื่องจากเป็นแบบประเมินที่สร้างตามกรอบแนวคิดของ สปาเนียร์ (Spanier, 1976) ที่มีการประเมินสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสได้ครอบคลุม มีค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมืออยู่ในระดับสูง และนำมาใช้ในการประเมินความสัมพันธ์ภาพระหว่างคู่สมรส กับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาต่อการเลี้ยงดูบุตรในระยะหลังคลอด

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก

ความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก คือ ความรักความผูกพันที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจง ซึ่งเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างทารกที่มีต่อบิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดู เพื่อให้ได้รับการปกป้องอันตราย ได้รับการดูแลให้มีความปลอดภัย ได้รับการเลี้ยงดูให้มีสุขภาพที่ดี และการได้รับการอบรมสั่งสอน (Benoit, 2004) ไอจเซนดัวร์น (IJzendoorn, 2012) ให้ความหมายว่า เป็นความรักความผูกพันที่บิดามีต่อทารก มีลักษณะเฉพาะเจาะจงระหว่างบุคคลสองคน ที่มีปฏิสัมพันธ์ทางอารมณ์ซึ่งกันและกัน และสัมพันธภาพนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และ ฉวี เบาทรวง (2538) ให้ความหมายความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกไว้ว่า เป็นกระบวนการของความสัมพันธ์ที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยที่ซับซ้อนหลายปัจจัย ค่อยๆ เกิดขึ้นทีละเล็กละน้อยอย่างต่อเนื่อง จนเกิดเป็นความรักความผูกพันที่ลึกซึ้งเป็นพิเศษและคงทนถาวรตลอดไป ในปี ค.ศ. 1969 โบว์บี (Bowlby) ได้ศึกษาเกี่ยวกับสัมพันธภาพระหว่างมารดากับทารก ซึ่งเป็นกระบวนการความผูกพันที่สามารถเกิดขึ้นได้กับมนุษย์ตั้งแต่อยู่ในวัยทารก ที่ยังไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้และต้องการพึ่งพาบุคคลอื่น นอกจากสัมพันธภาพจะเกิดขึ้นระหว่างมารดากับทารกแล้ว ทารกยังสามารถสร้างความผูกพันกับบิดา พี่ น้อง และผู้เลี้ยงดูได้เช่นกัน ซึ่งสัมพันธภาพที่มีความมั่นคงระหว่างทารกต่อบิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดู จะทำให้ทารกได้รับการดูแลเพื่อให้ได้รับความปลอดภัย ได้รับการส่งเสริมพัฒนาการ และการดูแลเพื่อให้มีสุขภาพที่ดี (Goulet et al., 1998) ต่อมาคลอสและเคนเนล (Klaus & Kennell, 1982) ได้ศึกษาและพัฒนาทฤษฎีความรักใคร่ผูกพัน (parent–infant bonding) ตามแนวคิดของโบว์บี (Bowlby, 1969) โดยให้ความสำคัญกับความผูกพันระหว่างมารดากับทารก และเน้นในช่วงระยะเวลาสั้นๆ หลังคลอด เช่น ช่วงเวลานาทีแรก ชั่วโมงแรก และวันแรกๆ หลังคลอด ซึ่งเรียกระยะนี้ว่า ระยะที่มารดามีความไวต่อการสร้างความรักใคร่ผูกพันกับทารก (sensitive period)

นอกจากนี้ คลอสและเคนเนล (Klaus & Kennell, 1982) ยังได้อธิบายถึงความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดามารดากับทารก (parent–infant bonding) โดยใช้คำว่า attachment กับ bonding อธิบายถึงลักษณะและพฤติกรรมระหว่างบิดามารดาที่มีต่อทารก ว่า “ความผูกพัน” หรือ “Bonding” เป็นความรู้สึกของบิดามารดาที่มีต่อทารก ซึ่งเป็นลักษณะของการมอบความรัก ความเอาใจใส่ และให้การเลี้ยงดูแก่ทารกจากบิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดู ในช่วงเดือนแรกหรือขวบปีแรกของชีวิต ความผูกพันนี้จะเกิดขึ้นกับผู้ที่เป็นมารดามากที่สุด รองลงมาคือ บิดา และสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัว โดยเป็นกระบวนการความผูกพันทางอารมณ์ที่ผู้เลี้ยงดูมีต่อทารกฝ่ายเดียว และความรู้สึกนี้อาจเริ่มขึ้นตั้งแต่บิดามารดามีการวางแผนในการมีบุตร และจะเพิ่มมากขึ้นในระยะหลังคลอดเมื่อบิดามารดาได้มี

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งการที่บิดามารดาได้สัมผัส ได้มองเห็น ได้โอบกอด หรือให้บุตรดูดนม จะเป็นการช่วยเร่งกระบวนการความผูกพันให้เกิดเร็วขึ้น ส่วนคำว่า “สัมพันธภาพ” หรือ “attachment” หมายถึง ความรู้สึกรักใคร่ผูกพัน (affectional ties) ระหว่างทารกกับบิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดู ที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะเจาะจง เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างบุคคลสองคน เป็นกระบวนการความผูกพันทางอารมณ์ของทั้งสองฝ่าย (two–way process) โดยต่างฝ่ายต่างผูกพันซึ่งกันและกัน กระบวนการนี้จะไม่เกิดขึ้นทันทีทันใด ต้องอาศัยเวลาและค่อยเป็นค่อยไป ค่อยๆ ก่อตัวเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนกลายเป็นความรักความผูกพัน และคงทนถาวรตลอดระยะเวลาเมื่อเวลาผ่านไป โดยอารมณ์ความรักใคร่ผูกพันจะเพิ่มมากยิ่งขึ้น เมื่อบิดามารดาและทารกมีการตอบสนองซึ่งกันและกัน

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า มีผู้นำคำว่า สัมพันธภาพ และความผูกพัน มาใช้ในการศึกษาและให้ความหมายใกล้เคียงกัน (Benoit, 2004) สำหรับการศึกษาวิจัยนี้สรุปได้ว่า ความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับทารก ที่ต่างฝ่ายต่างมีให้ซึ่งกันและกัน โดยเป็นสัมพันธภาพที่มีการพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นความรักความผูกพันที่มีความมั่นคงและถาวรตลอดไป

กระบวนการสร้างความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก

ความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกที่เกิดขึ้น จะทำให้บิดาเกิดความรู้สึกผูกพันกับบุตร ส่งผลต่อพฤติกรรมทำให้บิดาอยากอยู่ใกล้ชิดและมีปฏิสัมพันธ์กับบุตร (Greengerg & Morris, 1974) จากการศึกษาของ กูเลท และคณะ (Goulet et al., 1998) ที่วิเคราะห์เกี่ยวกับแนวคิดสัมพันธภาพระหว่างบิดามารดากับทารก พบว่า กระบวนการสร้างความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกประกอบด้วย

1. ความใกล้ชิด (proximity) หมายถึง ประสบการณ์ของบิดาที่ได้อยู่ใกล้ชิดทารกแรกเกิดทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ความใกล้ชิดจะส่งผลทำให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน ซึ่งความใกล้ชิดประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือ

1.1 การสัมผัส (contact) เป็นประสบการณ์เกี่ยวกับระบบประสาทสัมผัส ในการจับการอุ้ม และการมองจ้องทารก ซึ่งการสัมผัสเป็นส่วนหนึ่งในการแสดงออกถึงความใกล้ชิด และก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างบิดากับทารก

1.2 ความรู้สึกทางอารมณ์ (emotional state) เป็นความรู้สึกที่เกิดจากประสบการณ์ของบิดาที่มีต่อทารก ในการแสดงบทบาทของการเป็นบิดาเกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตร ทำให้เกิดความรู้สึกผูกพันและใกล้ชิด

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

1.3 ลักษณะส่วนบุคคล (individualization) บิดาจะรับรู้ถึงความแตกต่างและความต้องการของบุตรตนเอง และสามารถตอบสนองความต้องการซึ่งกันและกันอย่างเหมาะสม

2. การเกิดความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (reciprocity) ประกอบด้วย พฤติกรรมการตอบสนองซึ่งกันและกัน (complementary behavior) และความไวในการตอบสนอง (sensitive) บิดากับทารกที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน จะทำให้ทารกแสดงพฤติกรรมเพื่อให้ได้รับความสนใจจากบิดา เช่น ทารกจะมองจ้องบิดาแล้วยิ้ม หรือมีการเคลื่อนไหวร่างกาย ซึ่งพฤติกรรมที่ทารกแสดงออก จะทำให้บิดาคล้อยตาม และตอบสนองความต้องการของทารกด้วยการสัมผัส จับ หรือโอบอุ้ม เกิดพฤติกรรมการตอบสนองซึ่งกันและกัน และทำให้บิดามีความไวต่อการตอบสนองต่อความต้องการของทารก ส่งผลให้ทารกได้รับการเลี้ยงดูจากบิดาอย่างมีคุณภาพ เพื่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการของทารก

3. ความมุ่งมั่น (commitment) จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับทารกมีความมั่นคงและยั่งยืน บิดาที่มีความรักความผูกพันกับทารกจะมองว่าบุตรเป็นศูนย์กลางของชีวิตและครอบครัว ส่งผลให้บิดาเกิดความมุ่งมั่นในการทำหน้าที่การเป็นบิดา ด้วยการมีส่วนร่วมรับผิดชอบเลี้ยงดูเพื่อให้ทารกมีสุขภาพที่ดี มีการเจริญเติบโตและพัฒนาการสมวัย และช่วยปกป้องคุ้มครองให้ทารกปลอดภัย

จะเห็นได้ว่าความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก เป็นกระบวนการความใกล้ชิดระหว่างบิดากับทารก ที่ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และทำให้บิดาเกิดความมุ่งมั่นในการพัฒนาความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก

พัฒนาการความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก จะมีพัฒนาการคล้ายคลึงกับสัมพันธภาพระหว่างมารดากับทารก เป็นกระบวนการที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยจะมีการพัฒนาขึ้นตั้งแต่ในระยะก่อนตั้งครรภ์ และเพิ่มมากขึ้นในระหว่างตั้งครรภ์ จนถึงระยะหลังคลอด ดังต่อไปนี้ (Klaus & Kennell, 1982)

ระยะก่อนตั้งครรภ์และระยะตั้งครรภ์

ในระยะก่อนตั้งครรภ์สามีภรรยาจะมีการวางแผนการมีบุตรร่วมกัน เป็นจุดเริ่มต้นการเกิดความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับทารก (Klaus & Kennell, 1982) ซึ่งการตั้งครรภ์ที่มีการวางแผนทำให้ผู้เป็นจะบิดามีการยอมรับในการตั้งครรภ์ของภรรยา (ฉวี เบาทรวง, 2538) และเมื่อภรรยาตั้งครรภ์บิดาที่มีการวางแผนในการมีบุตรจะเกิดความรู้สึกตื่นเต้นและดีใจ ส่วนบิดาที่ไม่ต้องการมีบุตรอาจ

รู้สึกในทางลบ ซึ่งเป็นระยะที่บิดาเกิดการยอมรับหรือปฏิเสธการตั้งครรภ์ (Sherwen et al., 1999) ต่อมาความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกจะเริ่มอย่างจริงจัง เมื่อบิดาได้รับการยืนยันเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ และการเคลื่อนไหวของทารกในครรภ์ จะเป็นสิ่งกระตุ้นให้บิดาเริ่มมีการรับรู้เกี่ยวกับทารกในครรภ์ บิดาอาจรู้สึกตื่นเต้นและผูกพันกับทารก เกิดความรู้สึกอยากสร้างสัมพันธภาพกับทารกในครรภ์ โดยบิดาจะมีการซักถามมารดาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของทารก เพิ่มความสนใจต่อสุขภาพของมารดาและทารกในครรภ์มากขึ้น ด้วยการมีส่วนร่วมขณะตั้งครรภ์ เช่น การช่วยประคับประคองจิตใจมารดา คอยสนับสนุนช่วยเหลือแบ่งเบาภาระงานบ้าน และซักถามวิธีการเลี้ยงดูบุตร มีการสัมผัสบริเวณหน้าท้องของมารดาทำให้รับรู้ถึงการเคลื่อนไหวของทารกในครรภ์ การฟังเสียงการเต้นของหัวใจทารก หรือการได้มองเห็นทารกจากการตรวจคลื่นความถี่สูง การตั้งชื่อบุตร และการเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เพื่อบุตรที่จะเกิดมา ทำให้บิดามีสัมพันธภาพกับทารกในครรภ์เพิ่มมากขึ้น (ฉวี เบาทรวง, 2538)

จากการศึกษาของ นันทพร แสนศิริพันธ์ และคณะ (Sansiriphun et al., 2010) ที่ศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ของผู้ที่จะเป็นบิดาครั้งแรกชาวไทยจำนวน 20 ราย โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ผู้จะเป็นบิดามีสัมพันธภาพกับทารกตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา เมื่อผู้จะเป็นบิดาทั้งที่ได้วางแผนและไม่ได้วางแผนการตั้งครรภ์ รับรู้ว่าภรรยาตั้งครรภ์และได้รับการยืนยันว่าตั้งครรภ์จริง ผู้จะเป็นบิดาจะยอมรับและให้การดูแลภรรยา เพื่อปกป้องคุ้มครองทารกตั้งแต่อยู่ในครรภ์ (protecting the unborn baby) โดยการดูแลทะนุถนอมมารดาและทารกในครรภ์อย่างดี ให้ได้รับสารอาหารที่มีประโยชน์ เพื่อให้มารดาและทารกในครรภ์มีสุขภาพที่ดี รวมทั้งป้องกันอันตรายต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นกับมารดาและส่งผลถึงทารกในครรภ์ เมื่ออายุครรภ์เพิ่มขึ้น ผู้จะเป็นบิดารับรู้ถึงการเคลื่อนไหวของทารกในครรภ์ รวมถึงได้เห็นลักษณะของทารกจากการตรวจพิเศษ ผู้จะเป็นบิดาจะมีการยอมรับทารกในครรภ์ มีการสัมผัส พูดคุย และมีการกระตุ้นพัฒนาการของทารกในครรภ์ผ่านทางหน้าท้องของมารดา และเฝ้ารอคอยวันที่จะได้เห็นหน้าบุตร

จะเห็นได้ว่าความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกที่มีการพัฒนาขึ้นเรื่อยๆ ทำให้บิดามีความรู้สึกผูกพันกับทารกและมีการแสดงออกทางด้านพฤติกรรมต่างๆ จากการทบทวนวรรณกรรมของ เครนเลย์ (Cranley, 1981) พบว่า บิดาจะมีการแสดงพฤติกรรมการมีสัมพันธภาพกับทารกในครรภ์เช่นเดียวกับมารดา ดังต่อไปนี้

1. การรับรู้การเป็นบุคคลของทารกในครรภ์ (differentiation of self-form fetus) เมื่อทารกในครรภ์มารดาดิ้นจะทำให้บิดารับรู้ถึงการเป็นปัจเจกบุคคลของทารก และเฝ้าคอยที่จะได้เห็นหน้าบุตรของตน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

2. การมีปฏิสัมพันธ์กับทารกในครรภ์ (interaction with the fetus) บิดาจะมีการพูดคุยกับทารกในครรภ์มารดา และลูบหน้าท้องมารดาเมื่อทารกในครรภ์ดิ้น

3. การคาดคะเนลักษณะของทารกในครรภ์ (attributing characteristics and intentions to the fetus) บิดาจะมีการจินตนาการถึงลักษณะของทารกในครรภ์จากการดิ้นของทารก และการเคลื่อนไหวไปรอบๆ ในครรภ์มารดา หรือคิดว่าการดิ้นแสดงว่าทารกกำลังรู้สึกหิว

4. การอุทิตตน (giving of self) ถึงแม้บิดาจะมีความเหน็ดเหนื่อยเพิ่มมากขึ้น แต่บิดาก็มีความยินดีที่จะดูแลเอาใจใส่มารดาขณะตั้งครรภ์ เพื่อให้มารดามีสุขภาพดีซึ่งจะส่งผลต่อสุขภาพของบุตรในครรภ์

5. การรับบทบาทในการเป็นบิดา (role taking) บิดาจะมีการวางแผนและจิตนาการจากประสบการณ์ของตนเองที่ได้รับการเลี้ยงดูในอดีต โดยจะมีการจิตนาการขณะตนเองกำลังเลี้ยงดูบุตรหรือให้นมบุตร

6. การปกป้องทารก (nesting) บิดาจะมีการเตรียมความพร้อมในเรื่องเสื้อผ้า สิ่งของ และมีการเตรียมห้องสำหรับบุตร เพื่อให้บุตรของตนได้รับความสุขสบายและปลอดภัย

ระยะคลอด

ในระยะคลอดเป็นช่วงระยะเวลาที่สั้นแต่มีความสำคัญ เมื่อภรรยาเข้าสู่ระยะคลอด ผู้จะเป็นบิดาจะเข้ามามีส่วนร่วมดูแลมารดา คอยให้กำลังใจอย่างใกล้ชิด ช่วยบรรเทาความเจ็บปวดและความวิตกกังวลแก่มารดา รวมถึงมีการติดตามความก้าวหน้าของการคลอดเป็นระยะ (นวพร มามาก, 2550) ซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิดในระยะนี้ เป็นการแสดงออกถึงความรักและสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบิดากับทารก โดยการแสวงหาความปลอดภัยให้แก่ผู้เป็นภรรยาและบุตรในครรภ์ เพื่อให้ได้รับการดูแลอย่างดีที่สุด (Klaus & Kennell, 1982)

ระยะหลังคลอด

ภายหลังบุตรเกิดในช่วงเวลานาทีแรก ชั่วโมงแรก และวันแรกๆ หลังคลอด ซึ่งเรียกช่วงเวลานี้ว่า “sensitive periods” เป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญและมีความไวต่อการสร้างความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก โดยเฉพาะการได้เห็นรูปร่างหน้าตาของทารก การได้สัมผัสจับต้องทารก และการให้การดูแลทารก (Klaus & Kennell, 1982) จากการศึกษาของ กรีนเบอร์กและมอร์ริส (Greengerg & Morris, 1974) ที่ศึกษาถึงความรู้สึกของบิดาที่มีบุตรคนแรก โดยการสัมภาษณ์บิดาในระยะ 48–72 ชั่วโมงหลังคลอดที่ได้สัมผัสใกล้ชิดกับทารก พบว่า บิดาจะมีความสนใจและเอาใจใส่ต่อทารกที่เกิดใหม่ กรีนเบอร์กและมอร์ริส จึงใช้คำว่า “engrossment” อธิบายถึงลักษณะสัมพันธภาพที่บิดามีต่อทารกในระยะนี้ว่า เป็นความรู้สึกของบิดาที่มีความมุ่งมั่นจดจ่อกับทารก ซึ่งบิดาส่วนใหญ่จะมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของบุตร อยากมีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรของตน มีความ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาคภูมิใจ และรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ความรู้สึกดังกล่าวจะกระตุ้นให้บิดาเกิดความรู้สึกดีต่อทารก มีความมุ่งมั่นในการพัฒนาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบิดากับทารกในระยะต่อไป นอกจากนี้ การศึกษาของ บิลล์ (Bills, 1980) ยังช่วยสนับสนุนการศึกษาของกรีนเบอร์กและมอร์ริส ว่าช่วงเวลาที่บิดารู้สึกว่าตนเองเป็นเจ้าของบุตร จะเป็นจุดเริ่มต้นที่ก่อให้เกิดความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกที่คงทนถาวรตลอดไป และในการศึกษาของ กรีนเบอร์กและมอร์ริส (Greengerg & Morris, 1974) สามารถสรุปความรู้สึกของบิดาที่มีต่อทารกเกิดใหม่ ดังต่อไปนี้

1. การมองบุตร (visual awareness of the newborn) ทำให้บิดารับรู้ลักษณะรูปร่างของทารก รับรู้ถึงการเป็นบุคคลของทารก รู้สึกว่าบุตรของตนมีเสน่ห์ มีความสวยงาม น่ารัก น่ามอง น่าสนใจ และมีความน่าดึงดูดใจ ก่อให้เกิดความสุขและประทับใจ

2. การสัมผัสบุตร (tactile awareness of the newborn) โดยการจับหรือการอุ้มบุตร จะทำให้บิดาได้สัมผัสผิวที่เนียนนุ่มของทารก ส่งผลให้บิดามีความสุข ประทับใจ และพึงพอใจอย่างมาก

3. การสังเกตเห็นลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของบุตร (awareness of distinct features of the newborn) บิดาจะรู้สึกว่าบุตรของตนมีคุณลักษณะที่เป็นลักษณะเหมือนตนเอง

4. การรับรู้ว่าบุตรมีความสมบูรณ์แบบ (perception of the newborn as perfect) บิดาจะมองว่าบุตรของตนสวยงามและสมบูรณ์แบบที่สุด แม้ในบางแง่มุมบุตรของตนอาจไม่สวยงามหรือน่ารัก

5. บิดาจะรู้สึกว่าบุตรของตนเป็นที่ดึงดูดใจ (a strong attraction to the newborn) ความน่ารักและการเคลื่อนไหวร่างกายของทารก จะมีความน่าดึงดูดทำให้บิดาสนใจ อยากจับ อยากมอง อยากสัมผัส และอยากเข้าไปมีส่วนร่วมดูแลเอาใจใส่มากขึ้น

6. บิดาจะมีความรู้สึกมีความสุขมาก (there is an experience of extreme elation) ความรู้สึกนี้จะเกิดขึ้นกับบิดาเกือบทุกคนภายหลังบุตรเกิด ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับทารกในระยะหลังคลอดต่อไป

7. บิดาจะรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองมากขึ้นเมื่อได้เห็นบุตรครั้งแรก (the father feels an increased sense of self-esteem)

จากสัมพันธภาพที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลต่อความรู้สึกของบิดาที่มีต่อทารกในระยะหลังคลอด ซึ่งความรู้สึกที่เกิดขึ้นทำให้บิดารู้สึกว่าเป็นเจ้าของบุตร มีความมุ่งมั่นและจดจ่อในการสร้างสัมพันธภาพ ต้องการอยากเข้ามามีส่วนร่วมและมีปฏิสัมพันธ์กับทารก มีการศึกษาพบว่าความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก ทำให้บิดามีการแสดงพฤติกรรมและเข้ามามีส่วนร่วมกับทารกในระยะหลังคลอด ดังต่อไปนี้ (Bowen & Miller, 1980; Miller & Bowen, 1982)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

1. การมองสำรวจ (visual awareness) เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการแสดงพฤติกรรมของบิดาที่มีต่อทารก โดยบิดาจะใช้สายตาบริเวณใบหน้าทารก จากนั้นจะเริ่มสำรวจร่างกายทั่วไปของทารก ทำให้บิดารับรู้ว่าบุตรของตน มีเสน่ห์ สวยงาม และน่ารัก เกิดแรงดึงดูดให้บิดาอยากเข้ามามีส่วนร่วมในการอุ้ม กอด และดูแลทารก

2. การเผชิญหน้าหรือการประสานสายตา (en face position or eye to eye contact) เป็นพฤติกรรมที่มีความต่อเนื่องจากการมอง ซึ่งความรักใคร่ผูกพันที่บิดามีต่อทารก แสดงให้เห็นว่าบิดามีความสนใจต่อบุตรของตน

3. การยิ้ม (smilling) เป็นการแสดงออกทางสีหน้า ความพึงพอใจที่บิดามีต่อทารก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีปฏิกิริยาตอบสนองซึ่งกันและกัน

4. การสื่อภาษา (verbalization) เป็นพฤติกรรมการแสดงออกถึงความรู้สึกที่บิดา มีความรักใคร่ผูกพันต่อทารกโดยตรง ด้วยคำพูดว่า “น่ารัก” และเมื่อได้ยินเสียงร้องของบุตร บิดาจะเข้าไปพูดคุยด้วยทันที ระหว่างที่มีการพูดคุยก็จะมีการใช้นิ้วมือสัมผัสร่างกาย และการแสดงสีหน้าและท่าทางประกอบ

5. การสัมผัสและโอบอุ้มทารก (tactile and holding) เป็นสิ่งสำคัญในการแสดงออกถึงความรักความผูกพันที่บิดามีต่อทารก บิดาจะใช้มือสัมผัสมือและแขนของบุตร และโอบอุ้มทารกขึ้นมา ทำให้บิดามีความสุขและเกิดความพึงพอใจ

จากรายงานการศึกษาของ นันทพร แสนศิริพันธ์ และคณะ (2557) เกี่ยวกับประสบการณ์ของผู้เป็นบิดาครั้งแรกชาวไทย ที่ภรรยาอยู่ในระยะคลอดและระยะหลังคลอด ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกเจริญงอกงามขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ทารกอยู่ในครรภ์ ขณะอยู่ในระยะคลอด จนกระทั่งระยะหลังคลอด เมื่อภรรยามีอาการเจ็บครรภ์และเข้าสู่ระยะคลอด ผู้เป็นบิดาจะรู้สึกตื่นเต้นและดีใจอย่างมาก ที่จะได้เห็นหน้าทารกที่ตนเฝ้ารอคอยมาเป็นเวลานาน ผู้เป็นบิดาจะมีการเตรียมตัว และพร้อมเสมอที่จะส่งภรรยาไปโรงพยาบาลได้ทันโดยไม่ให้เกิดการคลอดทารกระหว่างทาง และเมื่อกระบวนการคลอดก้าวหน้า มดลูกหดรัดตัวถี่และรุนแรงขึ้น ผู้เป็นบิดาจะรู้สึกเป็นห่วงกังวลถึงความปลอดภัยของทารกและภรรยา ผู้เป็นบิดาจะคอยสนับสนุน ดูแลช่วยเหลือภรรยาทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ตลอดช่วงเวลาของการรอคลอด เมื่อเข้าสู่ระยะเบ่งคลอด อารมณ์ความรู้สึกของผู้เป็นบิดาทวีความรุนแรงขึ้น ผู้เป็นบิดาจะทุ่มเทความสนใจมาที่กระบวนการคลอด สนับสนุน ให้กำลังใจและเชียร์ภรรยาเบ่งคลอด เพื่อให้การคลอดดำเนินผ่านไปได้ ผู้เป็นบิดาส่วนใหญ่ลุ้นและต้องการให้ภรรยาคลอดธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อความปลอดภัยของทารกและภรรยา เมื่อทารกคลอดผู้เป็นบิดามุ่งความสนใจไปที่ทารกทันที รู้สึกโล่งอก ตื้นเต้นดีใจ และปีติยินดีอย่างมาก ผู้เป็นบิดาหลายคนน้ำตาไหลด้วยความตื้นตันใจเมื่อเห็นทารกและได้ยิน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

เสียงทารกร้อง ในขณะเดียวกันนั้นก็ทำการสำรวจทารกอย่างละเอียด ในระยะหลังคลอด ผู้เป็นบิดาจะเฝ้าสังเกต เรียนรู้พฤติกรรม และพัฒนาการของทารกอย่างใกล้ชิด ช่วยเหลือภรรยาในการเลี้ยงดูบุตร และทำทุกอย่างเพื่อบุตรอันเป็นที่รักของตน

ความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกกับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด

ความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกมีความสำคัญต่อทารกและผู้เป็นบิดา สำหรับทารก ความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกที่ดีและมั่นคง ทำให้ทารกได้รับการเลี้ยงดูเอาใจใส่จากบิดาเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกายอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ส่งผลต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการของทารก (Goulet et al., 1998) จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก กับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด ไม่พบว่ามีการศึกษาเกี่ยวข้องโดยตรง พบเพียงการศึกษาที่เกี่ยวกับการสนับสนุนให้เกิดความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก และความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกมีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาด้านการมีปฏิสัมพันธ์กับบุตร เช่น การศึกษาของ บราวน์ ชอปป์–ซัลลิแวน มังเกิลดอร์ฟ และเนฟฟ์ (Brown, Schoppe-Sullivan, Mangelsdorf, & Neff, 2010) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนการเลี้ยงดูบุตร และสัมพันธภาพที่มั่นคงระหว่างบิดากับทารก โดยสังเกตการตอบสนองของบิดา กลุ่มตัวอย่างเป็นบิดาจำนวน 62 รายที่มีบุตรอายุ 3 เดือนครึ่ง พบว่า การสนับสนุนบิดาในการเลี้ยงดูบุตรมีความสัมพันธ์กับความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก และการศึกษาของ ฟรอส์ช และคณะ (Frosch et al., 2001) ที่ศึกษาเกี่ยวกับสัมพันธภาพระหว่างบิดามารดากับทารก และพฤติกรรมของบิดามารดาต่อทารก กลุ่มตัวอย่างเป็นครอบครัวชนชั้นกลางในประเทศสหรัฐอเมริกา จำนวน 131 ครอบครัว พบว่า ความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกส่งผลให้บิดามีการแสดงพฤติกรรมโดยการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับทารก ในทางตรงข้ามหากบิดามีสัมพันธภาพที่ไม่ดีกับทารก บิดาจะมีพฤติกรรมหลีกเลี่ยงการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับทารก

สำหรับประเทศไทย การศึกษาเกี่ยวกับความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกกับการเข้ามามีส่วนร่วมในระยะหลังคลอด ไม่พบว่ามีการศึกษาที่เกี่ยวข้องโดยตรง พบเพียงการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับการปรับบทบาทการเป็นบิดาครั้งแรกเกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (นิศารัตน์ โห้โก๋, 2540) และการศึกษาส่วนใหญ่เป็นการศึกษาผลของโปรแกรมที่มีผลต่อความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก เช่น ผลการให้คำแนะนำแก่บิดาเกี่ยวกับบทบาทของบิดา (นิรมล ศรชำนิ, 2531) การส่งเสริมบทบาทการเป็นบิดาต่อพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตร (เยาวลักษณ์ แจขุนทด, 2538; Promneramit,

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

2005) ผลของการส่งเสริมสัมพันธภาพภายหลังคลอด (ลำยอง รัศมีมาลา, อารียา เตชะไมตรีจิตต์, อารีณา ภานุโสภณ, และมาลี เลิศมาลีวงศ์, 2539) การส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดาและทารกทันทีหลังคลอด (ชุลีพร วชิรธนากร, ศรีสมร ภูมนสกุล, และมณี อาภานันทิกุล, 2549) และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสามีในระหว่างการตั้งครรภ์และการคลอด (นวพร มามาก, ศรีสมร ภูมนสกุล, และอรพินธ์ เจริญผล, 2551)

การที่บิดาและทารกมีความรักใคร่ผูกพันที่ดีระหว่างกัน ทำให้บิดาเข้าใจการแสดงพฤติกรรมของทารก มีความเข้าใจการสื่อสาร และไวต่อการตอบสนองความต้องการของทารก (Frosch et al., 2001) ช่วยส่งเสริมให้บิดามีทักษะในการเลี้ยงดูบุตร ทำให้บิดาเกิดความมั่นใจ มีความภาคภูมิใจในตนเอง รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า มีความสุข และพึงพอใจที่ได้ใช้เวลาอยู่ร่วมกับบุตร (Goulet et al., 1998) ซึ่งความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกนี้ อาจเป็นปัจจัยที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้เป็นบิดาอยากเข้ามามีส่วนร่วมในระยะหลังคลอดได้

การประเมินความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก

การประเมินความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก สามารถประเมินได้จากแบบประเมินจากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการประเมินความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก พบว่ามีการพัฒนาแบบประเมินเพื่อใช้ประเมินความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกออกเป็น 2 ระยะ ได้แก่ ระยะตั้งครรภ์ และระยะหลังคลอด ดังนี้

1. แบบประเมินความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกในครรภ์ (Patermal–Fetal Attachment Scale) พัฒนาโดย วีพเวอร์และคราเลย์ (Weaver & Cranley, 1983) ซึ่งดัดแปลงมาจากแบบประเมินสัมพันธภาพระหว่างมารดากับทารกในครรภ์ (Maternal-Fetal Attachment Scale) ของคราเลย์ (Cranley, 1981 cited by Weaver & Cranley, 1983) เพื่อใช้ประเมินความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกในครรภ์มารดา เกี่ยวกับความรู้สึกและพฤติกรรมของบิดาที่มีต่อทารกในครรภ์ แบ่งออกเป็น 5 หมวด คือ 1) การมีปฏิสัมพันธ์กับทารกในครรภ์ 2) การรับรู้ถึงความเป็นปัจเจกบุคคลของทารกในครรภ์ 3) การอุทิศตนเพื่อบุตร 4) การคาดคะเนเกี่ยวกับทารกในครรภ์ และ 5) การรับบทบาทของบิดา ประกอบด้วยคำถามจำนวน 24 ข้อ ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน ทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือกับบิดาที่มีภรรยาตั้งครรภ์อายุครรภ์อยู่ในไตรมาสที่ 3 จำนวน 100 ราย ได้ค่าความเชื่อมั่น .80

สำหรับแบบประเมินความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกในครรภ์ในประเทศไทย นิศารัตน์ โห้โก๋ (2540) ได้แปลและดัดแปลงมาจากแบบประเมินสัมพันธภาพระหว่างมารดากับ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ทารกในครรภ์ ของครานเลย์ (Cranley, 1981 อ้างใน นิศารัตน์ โห้โก๋, 2540) ประกอบด้วยคำถามจำนวน 24 ข้อ เพื่อใช้ประเมินความผูกพันระหว่างบิดากับทารก ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน ได้ค่าดัชนีความตรงตามเนื้อหา .91 ทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือ โดยการทดสอบ 2 ครั้ง ในระยะห่างกัน 2 สัปดาห์ กับบิดาที่มีบุตรครั้งแรกจำนวน 10 ราย ได้ค่าความเชื่อมั่น .91 และทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 20 ราย ได้ค่าความเชื่อมั่น .92 เมื่อใช้กับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 150 ราย ได้ค่าความเชื่อมั่น .85

2. แบบประเมินความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกภายหลังคลอด พัฒนาโดย บิลล์ (Bills, 1980) เป็นแบบประเมินความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก (The Affectional Relationship Questionnaire [ARQ]) ที่พัฒนาขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรม ของกรีนเบอร์กและมอร์ริส (Greenberg & Morris, 1974 cited by Bills, 1980) และของคลอสและคณะ (Klaus, Kennell, Plumb, & Auenlke, 1970 cited by Bills, 1980) เพื่อใช้ประเมินความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกภายหลังคลอด ประกอบด้วยคำถามจำนวน 25 ข้อ แบ่งออกเป็น 5 หมวด คือ 1) การรับรู้หน้าตาและร่างกายของทารก 2) ความสนใจและความรู้สึกผูกพันกับทารก 3) การสัมผัสและอุ้มทารก 4) การยอมรับลักษณะและความเป็นบุคคลของทารก และ 5) ความรู้สึกมีคุณค่าในตัวเอง มีการทดสอบผลของการส่งเสริมความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกกับบิดาจำนวน 30 ราย โดยการให้ความรู้แก่บิดาภายหลังมารดาคลอดทันที เกี่ยวกับการอาบน้ำบุตร การเปลี่ยนผ้าอ้อม การให้นม และการอุ้มบุตรให้เรอ ผลการศึกษาพบว่า คะแนนความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากลุ่มที่ได้ใกล้ชิดกับบุตรในเวลาคลอด (rooming-in) สูงกว่าบิดาที่ไม่ได้ใกล้ชิดกับบุตรในเวลาคลอด (non rooming-in) ส่วนการทดสอบความตรงตามเนื้อหาไม่พบว่ามีการกล่าวถึง

สำหรับประเทศไทย มีผู้นำแบบประเมินความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก ของ บิลล์ (Bills, 1980) มาแปลเป็นภาษาไทยและนำมาใช้ประเมินความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกภายหลังคลอด ได้แก่ นิรมล ศรชำนิ (2531) ศึกษาผลของการให้คำแนะนำแก่บิดาต่อบทบาทการเป็นบิดา และความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกภายหลังคลอด โดยไม่ได้มีการดัดแปลงจำนวน 25 ข้อ เพื่อประเมินความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก ในวันที่ 2 และ 1 เดือนหลังคลอด กับบิดาที่ภรรยาคลอดบุตรในโรงพยาบาลพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 9 ท่าน และทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 15 ราย ได้ค่าความเชื่อมั่น .77

ต่อมา เยาวลักษณ์ แฉขุนทด (2539) ศึกษาผลของการส่งเสริมบทบาทการเป็นบิดาต่อพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตร และสัมพันธภาพระหว่างบิดาและทารกในระยะหลังคลอดของบิดาที่มีบุตรคนแรก โดยนำแบบประเมินความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกจำนวน 25 ข้อ มา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ปรับปรุงและแก้ไขตามคำแนะนำจากผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 4 ท่าน เหลือคำถามจำนวน 19 ข้อ ประกอบด้วยคำถามด้านบวกจำนวน 11 ข้อ และคำถามด้านลบจำนวน 8 ข้อ ทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือ ได้ค่าความเชื่อมั่น .72 จากแบบประเมินของ เยาวลักษณ์ แฉขุนทด พบว่ามีผู้นำแบบประเมินดังกล่าวมาใช้ในงานวิจัย ได้แก่ ภาวนา พรหมเนรมิต (Promneramit, 2005) ศึกษาผลของโปรแกรมการส่งเสริมบทบาทบิดา ต่อความผูกพันระหว่างบิดาและทารก และการปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่ของบิดาที่มีบุตรคนแรก ทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือ ได้ค่าความเชื่อมั่น .73 และ ชุลีพร วชิรธนากรและคณะ (2549) ศึกษาผลของโปรแกรมการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดาและทารกทันทีหลังคลอด ต่อความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดามารดาและทารก ในมารดาที่ได้รับการผ่าตัดเอาทารก ออกทางหน้าท้อง ทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือ ได้ค่าความเชื่อมั่น .70 ส่วน นวพร มามาก (2550) ศึกษาผลของโปรแกรมการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสามีในระหว่างการตั้งครรภ์และการคลอดต่อสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส การรับรู้ประสบการณ์การคลอดของมารดา และความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดามารดาและทารก ทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือ ได้ค่าความเชื่อมั่น .70

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก ที่ผู้วิจัยดัดแปลงมาจากแบบสอบถามความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารกของ เยาวลักษณ์ แฉขุนทด (2538) ที่สร้างตามกรอบแนวคิดของ บิลล์ (Bills, 1980) จากจำนวน 19 ข้อ ดัดแปลงเหลือ 16 ข้อ แบ่งออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ 1) การรับรู้หน้าตาและร่างกายของทารก 2) ความสนใจและความรู้สึกผูกพันกับทารก 3) การสัมผัสและอุ้มทารก 4) การยอมรับลักษณะและความเป็นบุคคลของทารก และ 5) ความรู้สึกมีคุณค่าในตัวเอง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด มีความสำคัญและส่งผลต่อสุขภาพของบิดา มารดาและทารก การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส ความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก และการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด ตามแนวคิดจากการทบทวนวรรณกรรม โดยการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอด ใช้แนวคิดของแลมป์ (Lamb, 2000) ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือ การเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ การเอื้อให้สามารถเข้าถึงบิดาได้ตามความต้องการ และการแสดงความรับผิดชอบ สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส ใช้แนวคิดของ สปาเนียร์ (Spanier, 1976) ที่กล่าวถึงสามีภรรยาว่า ภายหลังตัดสินใจใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน สามีภรรยาจะมีการปรับตัวเข้าหากัน เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาและความขัดแย้งต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น สัมพันธภาพระหว่าง คู่สมรสที่ดี จะช่วยให้บิดามารดามีการช่วยเหลือกันในกิจกรรมต่างๆ แบ่งเบาภาระที่ต้องปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งในระยะหลังคลอดคู่สมรสที่มีสัมพันธภาพที่ดี จะทำให้บิดาได้รับการสนับสนุนจากมารดาในการเข้ามามีส่วนช่วยเหลือมารดาและเลี้ยงดูบุตร และความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก ใช้แนวคิดของคลอสและเคนเนล (Klaus & Kennell, 1982) ที่กล่าวว่า ความรักความผูกพันระหว่างบิดากับทารก ที่ต่างฝ่ายต่างมีให้ซึ่งกันและกัน จะเป็นความผูกพันที่ลึกซึ้งและมั่นคง บิดาที่มีความรักใคร่ผูกพันกับทารก จะมีความมุ่งมั่นและอยากเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับบุตรของตน ดังนั้น สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสและความรักใคร่ผูกพันระหว่างบิดากับทารก จึงเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมของบิดาในระยะหลังคลอดได้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved